

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Βρυξέλλες, 05.02.2003
COM(2003) 58 τελικό

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ο ρόλος των πανεπιστημίων στην Ευρώπη της γνώσης

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ο ρόλος των πανεπιστημίων στην Ευρώπη της γνώσης

1. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας ανακοίνωσης είναι να εγκαινιάσει τη συζήτηση σχετικά με το ρόλο που διαδραματίζουν τα πανεπιστήμια¹ στην κοινωνία και την οικονομία της γνώσης στην Ευρώπη καθώς και τις συνθήκες υπό τις οποίες θα μπορέσουν να φέρουν εις πέρας το ρόλο αυτό. Η κοινωνία της γνώσης για την ανάπτυξή της εξαρτάται από την παραγωγή νέων γνώσεων, τη μετάδοσή τους μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, τη διάδοσή τους με τη βοήθεια των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών και τέλος τη χρήση τους με νέες βιομηχανικές διαδικασίες ή υπηρεσίες. Η θέση των πανεπιστημίων είναι μοναδική καθώς συμμετέχουν και στις τρεις αυτές διαδικασίες και μάλιστα στο επίκεντρο τους χάρη στον κύριο ρόλο που επιτελούν στους τρεις τομείς έρευνας και εκμετάλλευσης των ερευνητικών αποτελεσμάτων, τη βιομηχανική συνεργασία και τις παράγωγες εταιρείες (spin-offs), την εκπαίδευση και την κατάρτιση, ιδιαίτερα την κατάρτιση ερευνητών, καθώς και την περιφερειακή και την τοπική ανάπτυξη, στην οποία μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνεπώς χρειάζεται έναν υγιή και αναπτυσσόμενο πανεπιστημιακό κόσμο. Η Ευρώπη χρειάζεται την αριστεία των πανεπιστημίων της, για να βελτιώσει στο μέγιστο δυνατό τις διαδικασίες που υποστηρίζουν την κοινωνία της γνώσης και να επιτύχει το στόχο, που έθεσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβώνας, να καταστεί δηλαδή η Ένωση *η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή να εξασφαλίσει βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή*. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Βαρκελώνη αναγνώρισε την ανάγκη αριστείας στην έκκληση που απεύθυνε τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα να αποτελέσουν σημείο αναφοράς παγκοσμίως έως το 2010².

Παρόλα αυτά ο πανεπιστημιακός κόσμος στην Ευρώπη δεν είναι αμέτοχος προβλημάτων και τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια προς το παρόν δεν είναι ανταγωνιστικά σε παγκόσμιο επίπεδο απέναντι στα πανεπιστήμια των κυριότερων εταίρων μας παρά τις υψηλού επιπέδου επιστημονικές δημοσιεύσεις που παράγουν. Η παρούσα ανακοίνωση επισημαίνει μια σειρά από τομείς για τους οποίους απαιτείται προβληματισμός και συχνά η ανάληψη δράσης. Επίσης εγείρει μια σειρά από ερωτήματα όπως:

- πώς είναι δυνατό τα πανεπιστήμια να εξασφαλίσουν και να διατηρήσουν κατάλληλους πόρους καθώς και να επιτύχουν την αποτελεσματικότερη δυνατή χρήση των πόρων αυτών;

¹ Στην παρούσα ανακοίνωση με τον όρο «πανεπιστήμια» νοούνται όλα τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα «Fachhochschulen», τα «polytechnics» και τα «Grandes Ecoles».

² Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βαρκελώνης - Συμπεράσματα της προεδρίας.

- πώς μπορεί να διαφυλαχτεί η αυτονομία και ο επαγγελματισμός όσον αφορά την ακαδημαϊκή οργάνωση και τη διοίκηση των πανεπιστημίων;
- πώς μπορούν να επικεντρωθούν επαρκώς οι πόροι στην επίτευξη αριστείας καθώς και να δημιουργηθούν οι συνθήκες υπό τις οποίες τα πανεπιστήμια θα μπορέσουν να επιτύχουν και να αναπτύξουν την αριστεία;
- πώς μπορούν τα πανεπιστήμια να συμβάλουν περισσότερο στην εκπλήρωση των τοπικών και περιφερειακών αναγκών και στρατηγικών;
- πώς μπορεί να καλλιεργηθεί στενότερη συνεργασία μεταξύ πανεπιστημίων και επιχειρήσεων προκειμένου να ενισχυθεί η διάδοση και η αξιοποίηση νέων γνώσεων στην οικονομία και την κοινωνία γενικότερα;
- πώς μπορεί να δημιουργηθεί με τα παραπάνω ένας συνεκτικός, αρμονικός και ανταγωνιστικός ευρωπαϊκός χώρος για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, που θέτει ως στόχο η Διακήρυξη της Μπολόνια, καθώς και ο ευρωπαϊκός χώρος έρευνας, που έθεσε επίσης ως στόχο για την Ένωση το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβώνας το Μάρτιο του 2000;

Η παρούσα ανακοίνωση, που υποβάλλεται εν όψει του εαρινού Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για το 2003, απευθύνει έκκληση σε όλους τους αρμόδιους παράγοντες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, την έρευνα και την καινοτομία, να καταθέσουν τις απαντήσεις τους στα παραπάνω ερωτήματα. Η Επιτροπή θα εξετάσει εκ νέου την πρόοδο της συζήτησης το καλοκαίρι του 2003 και θα προσδιορίσει τις πρωτοβουλίες που πρέπει να αναληφθούν ενδεχομένως σε νέα ανακοίνωσή της. Την ανακοίνωση αυτή θα εξετάσουν το Συμβούλιο υπουργών Παιδείας και οι υπουργοί Έρευνας στα πλαίσια του Συμβουλίου υπουργών Ανταγωνιστικότητας καθώς και η ευρωπαϊκή σύνοδος κορυφής των υπουργών αρμόδιων για θέματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πρόκειται να διεξαχθεί στις 18 και 19 Σεπτεμβρίου 2003 στο Βερολίνο.

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η δημιουργία μιας Ευρώπης που να βασίζεται στη γνώση αποτελεί κεντρικό στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ύστερα από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Λισσαβώνα το Μάρτιο του 2002. Ο στόχος της Λισσαβώνας εμπλουτίστηκε από τα διάφορα Ευρωπαϊκά Συμβούλια που ακολούθησαν και ιδιαίτερα από τα Ευρωπαϊκά Συμβούλια στη Στοκχόλμη το Μάρτιο του 2001 και στη Βαρκελώνη το Μάρτιο του 2000.

Η ατζέντα της Λισσαβώνας απευθύνεται σε ένα ευρύ φάσμα παραγόντων ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν τα πανεπιστήμια με τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο τους. Το γεγονός αυτό οφείλεται στη διπλή αποστολή που παραδοσιακά επιτελούν, την έρευνα και τη διδασκαλία, στην ολοένα και μεγαλύτερη συμβολή τους στην πολύπλοκη διαδικασία της καινοτομίας, καθώς και στη συνεισφορά τους με άλλους τρόπους στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και την κοινωνική συνοχή, π.χ. μέσω του ρόλου που επιτελούν στη ζωή της κοινότητας καθώς και σε θέματα περιφερειακής ανάπτυξης.

Με δεδομένο τον κεντρικό ρόλο των πανεπιστημίων η δημιουργία μιας Ευρώπης που να βασίζεται στη γνώση αποτελεί γι' αυτά πηγή ευκαιριών αλλά και σημαντικών προκλήσεων. Τα πανεπιστήμια λειτουργούν όντως σε ένα πλαίσιο που

χαρακτηρίζεται από μια όλο και μεγαλύτερη παγκοσμιοποίηση, βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη και διακρίνεται από εντεινόμενο ανταγωνισμό για την προσέλκυση και τη διατήρηση των πιο προικισμένων στελεχών καθώς και από την εμφάνιση νέων αναγκών στις οποίες καλούνται να ανταποκριθούν. Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια όμως προσφέρουν λιγότερες παροχές και διαθέτουν μικρότερους πόρους από ό,τι τα αντίστοιχα πανεπιστήμια των αναπτυγμένων χωρών και ιδιαίτερα των ΗΠΑ. Τίθεται συνεπώς το ερώτημα κατά πόσο μπορούν να ανταγωνιστούν με τα καλύτερα πανεπιστήμια στον κόσμο κατοχυρώνοντας παράλληλα ένα επίπεδο αριστείας που να μπορεί να διατηρηθεί; Το ερώτημα αυτό είναι ιδιαίτερα επίκαιρο ενόψει της διεύρυνσης και εάν συνεκτιμηθεί η ολοένα και δυσχερέστερη κατάσταση των πανεπιστημίων στις υπονήφιες χώρες όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό καθώς και τους οικονομικούς τους πόρους.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση για να υλοποιηθεί η ατζέντα της Λισσαβόνας προωθεί μια σειρά από δράσεις και πρωτοβουλίες στους τομείς της έρευνας και της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο αυτό μπορεί να μνημονευθεί ο ευρωπαϊκός χώρος έρευνας και καινοτομίας, για τη δημιουργία του οποίου εγκαινιάστηκαν μόλις νέες προοπτικές³ καθώς και ο στόχος για την αύξηση των ερευνητικών και αναπτυξιακών ευρωπαϊκών προσπαθειών στο 3% του ΑΕγχΠ της Ένωσης έως το 2010⁴.

Στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης μπορεί να αναφερθεί η δημιουργία ενός ευρωπαϊκού χώρου δια βίου μάθησης⁵, η εφαρμογή του λεπτομερούς προγράμματος εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης⁶, οι εργασίες με σκοπό τη σύγκλιση των συστημάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, σύμφωνα με τη διαδικασία της Μπολόνια, και των συστημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης, σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Κοπεγχάγης.

Την πρόσφατη περίοδο δεν είχε υπάρξει προβληματισμός και συζήτηση με αντικείμενο τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια αυτά καθεαυτά⁷ στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Επιτροπή επιθυμεί να συμβάλει στη συζήτηση αυτή και με την παρούσα ανακοίνωση εξετάζει τη θέση και το ρόλο των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων στην κοινωνία και στην οικονομία της γνώσης (τμήμα 3), προτείνει ορισμένες ιδέες για τα πανεπιστήμια στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής προοπτικής (τμήμα 4) και παρουσιάζει τις κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια καθώς και τα αντίστοιχα θέματα προβληματισμού (τμήμα 5).

Η Επιτροπή καλεί το σύνολο των ενδιαφερόμενων φορέων (τα ίδια τα πανεπιστήμια, τις συνελεύσεις των πρυτάνεων, τις εθνικές και περιφερειακές αρχές, τον επιχειρηματικό και ερευνητικό κόσμο, τους φοιτητές και τους ευρωπαίους πολίτες) να υποβάλουν τις παρατηρήσεις, προτάσεις και απόψεις τους σχετικά με τις

³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανακοινώσεις «Για έναν ευρωπαϊκό χώρο στον τομέα της έρευνας», COM (2000) 6 της 18.1.2000 και «Ευρωπαϊκός χώρος έρευνας: Δημιουργία νέας ώθησης», COM (2002) 565 της 16.10.2002.

⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανακοίνωση «Περισσότερη έρευνα για την Ευρώπη / στόχος: 3% του ΑΕγχΠ», COM (2002) 499 της 11.9.2002.

⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανακοίνωση «Η πραγμάτωση μιας ευρωπαϊκής περιοχής δια βίου μάθησης», COM (2001) 678 της 21.10.2001.

⁶ Λεπτομερές πρόγραμμα των επακολουθών εργασιών σχετικά με τους στόχους των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη, EE C 142 της 14.06.2002.

⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Υπόμνημα για την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, COM (1991) 349 της 5.11.1991.

διάφορες πτυχές της παρούσας ανακοίνωσης⁸. Με βάση τις εισηγήσεις που θα υποβληθούν κατά τις διαβουλεύσεις η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα αποφασίσει τη μελλοντική της δράση καθώς και τη σκοπιμότητα να υποβάλει ανακοίνωση παρακολούθησης στους υπουργούς Παιδείας (στο πλαίσιο του Συμβουλίου υπουργών Παιδείας) και στους υπουργούς Έρευνας (στο πλαίσιο του Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας) καθώς και στην ευρωπαϊκή σύνοδο κορυφής των υπουργών αρμοδίων για θέματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πρόκειται να διεξαχθεί στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνια στις 18 και 19 Σεπτεμβρίου 2003 στο Βερολίνο.

3. ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΣΗΜΕΡΑ

3.1. Τα πανεπιστήμια στο επίκεντρο της Ευρώπης της γνώσης

Η οικονομία και η κοινωνία της γνώσης απορρέουν από τη συναρμογή τεσσάρων αλληλοεξαρτώμενων στοιχείων: την παραγωγή των γνώσεων, κυρίως μέσω της επιστημονικής έρευνας· τη μετάδοσή των γνώσεων αυτών μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης· τη διάδοσή τους μέσω των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών και, τέλος, η εφαρμογή τους μέσω τεχνολογικών καινοτομιών. Παράλληλα, εμφανίζονται νέοι τρόποι παραγωγής, διάδοσης και εφαρμογής των γνώσεων με αποτέλεσμα τη συμμετοχή όλο και περισσότερων παραγόντων οι οποίοι πολύ συχνά εντάσσονται σε ένα πλαίσιο αυξανόμενης δικτύωσης και διεθνοποίησης.

Τα πανεπιστήμια, καθώς βρίσκονται στο σταυροδρόμι της έρευνας, της εκπαίδευσης και της καινοτομίας, κατέχουν από πολλές απόψεις το κλειδί της οικονομίας και της κοινωνίας της γνώσης. Απασχολούν εκ των πραγμάτων το 34% του συνόλου των ερευνητών στην Ευρώπη. Με βάση τα επιμέρους εθνικά στοιχεία υπάρχουν διαφορές μεταξύ των κρατών μελών που μπορεί να κυμαίνονται από ένα προς τρία (26% στη Γερμανία, 55% στην Ισπανία και πάνω από 70% στην Ελλάδα). Επίσης τα πανεπιστήμια εκπροσωπούν το 80% των βασικών ερευνών που διενεργούνται στην Ευρώπη.

Επιπλέον στα πανεπιστήμια σπουδάζουν όλο και πολυπληθέστεροι φοιτητές που διαθέτουν όλο και περισσότερα προσόντα και συμβάλλουν με τον τρόπο αυτό στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας: το ένα τρίτο των Ευρωπαίων εργάζεται σήμερα σε τομείς υψηλής έντασης γνώσεων (άνω του 40% σε χώρες όπως η Δανία και η Σουηδία), οι οποίοι με τη σειρά τους συνέβαλαν στη δημιουργία των μισών θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν μεταξύ των ετών 1999 και 2000).

Τα πανεπιστήμια συμβάλλουν επίσης στην επίτευξη και των λοιπών στόχων της στρατηγικής της Λισσαβώνας, ιδιαίτερα της απασχόλησης, της κοινωνικής συνοχής καθώς και της αύξησης του συνολικού μορφωτικού επιπέδου στην Ευρώπη. Πολύ περισσότεροι νέοι Ευρωπαίοι έχουν ολοκληρώσει πανεπιστημιακές σπουδές σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές. Αν και περίπου το 20% των Ευρωπαίων ηλικίας 35-39 ετών διαθέτουν πτυχίο πανεπιστημιακού επιπέδου το ποσοστό αυτό ανέρχεται μόλις στο 12,5% στις ηλικίες 55-59 ετών. Εάν εξετάσουμε το σύνολο του πληθυσμού ηλικίας 25-64 ετών, το ποσοστό απασχόλησης των πτυχιούχων

⁸

Βλ. τμήμα 7 «πώς μπορούμε να συμβάλουμε».

πανεπιστημιακού επιπέδου (ISCED 5 και 6) ανήλθε στο 84% το 2001, δηλ. περίπου 15 ποσοστιαίες μονάδες πάνω από το μέσο όρο για όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης και σχεδόν 30 ποσοστιαίες μονάδες πάνω από το μέσο όρο όσων έφτασαν μέχρι το κατώτερο επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (ISCED 0 έως 2). Τέλος, το ποσοστό ανεργίας των πτυχιούχων πανεπιστημιακού επιπέδου ανήλθε το 2001 στο 3,9%, το ένα τρίτο δηλαδή των ατόμων με χαμηλό επίπεδο προσόντων.

3.2. Το ευρωπαϊκό πανεπιστημιακό τοπίο

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχουν περίπου 3.300 ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και στο σύνολο της Ευρώπης περίπου 4.000, εάν συνυπολογιστούν οι υπόλοιπες χώρες της Δυτικής Ευρώπης και οι υποψήφιες χώρες⁹. Στα ιδρύματα αυτά σπουδάζει ένας αυξανόμενος αριθμός φοιτητών: πάνω από 12,5 εκατομμύρια το 2000 έναντι λιγότερο των 9 εκατομμυρίων πριν από δέκα έτη.

Το ευρωπαϊκό πανεπιστημιακό τοπίο διαρθρώνεται κυρίως στο εθνικό και το περιφερειακό επίπεδο και χαρακτηρίζεται από σημαντική ετερογένεια που αντανακλάται στην οργάνωση, τη διοίκηση και τους όρους λειτουργίας. Η ανομοιογένεια αυτή απαντάται και στο καθεστώς των πανεπιστημίων καθώς και τους όρους απασχόλησης και πρόσληψης του διδακτικού προσωπικού και των ερευνητών. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται μεταξύ των χωρών, λόγω των υφιστάμενων πολιτιστικών και νομοθετικών διαφορών, αλλά και στο εσωτερικό κάθε χώρας, δεδομένου ότι όλα τα πανεπιστήμια δεν έχουν την ίδια αποστολή και δεν αντιδρούν στον ίδιο βαθμό και με τον ίδιο τρόπο στις αλλαγές που τα επηρεάζουν. Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα μετά τη διαδικασία της Μπολόνια αποτελούν μια προσπάθεια για να υπαχθεί η πολυμορφία αυτή σε ένα συνεκτικότερο και αρμονικότερο ευρωπαϊκό σύστημα. Η εναρμόνιση αυτή αποτελεί προϋπόθεση για την ετοιμότητα και επακόλουθα την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων τόσο εντός της Ευρώπης όσο και παγκοσμίως.

Για χρόνια τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια ακολουθούσαν ορισμένα μεγάλα μοντέλα και ιδιαίτερα το μοντέλο του ιδανικού πανεπιστημίου που συνέλαβε πριν από σχεδόν δύο αιώνες ο Wilhelm Von Humboldt κατά τις μεταρρυθμίσεις του στα πανεπιστήμια της Γερμανίας. Στις μεταρρυθμίσεις αυτές έθεσε την έρευνα στο επίκεντρο των πανεπιστημιακών δραστηριοτήτων και την κατέστησε ως βάση της εκπαίδευσης. Τα πανεπιστήμια όμως σήμερα τείνουν να αποστασιοποιηθούν από τα μοντέλα αυτά και να παρουσιάζουν μεγαλύτερη διαφοροποίηση. Η διαφοροποίηση αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εξειδικευμένων ιδρυμάτων με επίκεντρο έναν κορμό ειδικών ικανοτήτων σχετικά με την έρευνα και τη διδασκαλία και/ή συγκεκριμένων πτυχών των δραστηριοτήτων τους π.χ. την ενσωμάτωσή τους στη στρατηγική της περιφερειακής ανάπτυξης μέσω της κατάρτισης των ενηλίκων.

⁹ Συγκριτικά υπάρχουν πάνω από 4.000 ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις ΗΠΑ. 550 από αυτά παρέχουν διδακτορικούς τίτλους και 125 αναγνωρίζονται ως «ερευνητικά πανεπιστήμια». Περίπου 50 από αυτά συγκεντρώνουν τις βασικές ικανότητες ακαδημαϊκής έρευνας στις ΗΠΑ, την κρατική χρηματοδότηση που υποστηρίζει την πανεπιστημιακή έρευνα και τα βραβεία Νόμπελ της χώρας για τις επιστήμες.

3.3. Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια αντιμέτωπα με νέες προκλήσεις

Παντού στον κόσμο, αλλά ιδιαίτερα στην Ευρώπη, τα πανεπιστήμια είναι αντιμέτωπα με την αδήριτη ανάγκη να προσαρμοστούν σε μια σειρά από ριζικές αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές μπορούν να διακριθούν σε πέντε μεγάλες κατηγορίες:

Αύξηση της ζήτησης για την τριτοβάθμια εκπαίδευση

Αυτή η τάση ανόδου θα συνεχιστεί αμείωτη τα προσεχή έτη¹⁰, υπό την πίεση τόσο του στόχου ορισμένων χωρών να αυξηθεί ο αριθμός των φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση¹¹ όσο και των νέων αναγκών που προκύπτουν από τη δια βίου μάθηση. Η αύξηση αυτή, που δεν προβλέπεται να κάμψουν σημαντικά τα χαμηλά ποσοστά γεννητικότητας στην Ευρώπη, θα εντείνει περαιτέρω το περιθώριο κορεσμού των πανεπιστημίων.

Πώς μπορεί να απορροφηθεί αυτή η αυξανόμενη ζήτηση με δεδομένο το περιορισμένο ανθρώπινο δυναμικό (που αναμένεται να παρουσιάσει παρουσιάσει έλλειμμα – τόσο όσον αφορά τους διδάσκοντες όσο και τους ερευνητές – τα προσεχή έτη) και τους πεπερασμένους οικονομικούς πόρους (που δεν συμβαδίζουν με τις ανάγκες); Πώς μπορεί να εξασφαλιστεί η αδιάλειπτη χρηματοδότηση των πανεπιστημίων που καλούνται συνεχώς να ανταποκριθούν σε νέες προκλήσεις; Έχει ζωτική σημασία να διαφυλαχτεί και να ενισχυθεί η αριστεία σε θέματα διδασκαλίας και έρευνας χωρίς όμως να υπονομευθεί η παρεχόμενη ποιότητα και παράλληλα να εξασφαλισθεί ευρεία, δίκαιη και δημοκρατική πρόσβαση.

Διεθνοποίηση της εκπαίδευσης και της έρευνας

Η τάση αυτή, που εντείνεται με τις νέες τεχνολογίες των πληροφοριών και των επικοινωνιών, μεταφράζεται σε αυξημένο ανταγωνισμό. Ανταγωνισμό τόσο μεταξύ των πανεπιστημίων αλλά και μεταξύ των χωρών, όσο και μεταξύ των πανεπιστημίων και άλλων ιδρυμάτων, ιδίως των κρατικών ερευνητικών εργαστηρίων (στα οποία οι ερευνητές δεν υποχρεούνται να εκτελούν και διδακτικά χρέη) ή των ιδιωτικών διδακτικών οργανισμών, συχνά εξειδικευμένων και με κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Παράλληλα, καθώς ένα όλο και μεγαλύτερο μερίδιο των κονδυλίων που χορηγούνται στα πανεπιστήμια, υπάγεται σε ανταγωνιστικούς κανόνες θα ενταθεί ο ανταγωνισμός για να προσελκυστούν και να διατηρηθούν τα μεγαλύτερα ταλέντα.

Όπως και να έχουν τα πράγματα, τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια προσελκύουν λιγότερους ξένους φοιτητές και κυρίως ερευνητές από ό,τι τα αμερικανικά πανεπιστήμια. Τα πρώτα αριθμούσαν το 2000 περίπου 450.000 ξένους φοιτητές ενώ τα τελευταία πάνω από 540.000¹², εκ των οποίων η πλειονότητα ασιατικής προέλευσης¹³. Ωστόσο οι ΗΠΑ προσελκύουν αναλογικά περισσότερους ξένους φοιτητές που πραγματοποιούν σπουδές μηχανικού, μαθηματικών και πληροφορικής και διατηρούν σε μεγαλύτερο βαθμό τους κατόχους διδακτορικού: περίπου το 50%

¹⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Κοινό Κέντρο Ερευνών, έκθεση σχετικά με «το μέλλον της εκπαίδευσης έως το 2010», Ιούνιος 1999.

¹¹ Χώρες όπως η Μεγάλη Βρετανία και η Δανία έθεσαν ως στόχο τους το 50% μιας ηλικιακής κατηγορίας να πραγματοποιήσει πανεπιστημιακές σπουδές έως το 2010.

¹² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΓΔ Έρευνας, Κύρια στοιχεία για το 2002 (με βάση στοιχεία του ΟΟΣΑ και της Eurostat)

¹³ Μόνον οι φοιτητές τεσσάρων ασιατικών χωρών (Κίνα, Ινδία, Ιαπωνία και Νότια Κορέα) αποτελούν σχεδόν το 40% του συνόλου των ξένων φοιτητών.

των Ευρωπαίων που απέκτησαν το δίπλωμά τους στις ΗΠΑ παραμένουν εκεί για πολλά χρόνια, ενώ μη αμελητέο ποσοστό εγκαθίστανται σε μόνιμη βάση.

Είναι γεγονός ότι τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια δεν παρέχουν στους ερευνητές και στους φοιτητές ένα εξίσου ελκυστικό περιβάλλον, καθώς συχνά δεν διαθέτουν την κρίσιμη μάζα που απαιτείται και έτσι αναγκάζονται να εφαρμόζουν άλλου είδους τακτικές, όπως είναι η δημιουργία δικτύων ή η διοργάνωση κοινών προγραμμάτων σπουδών. Ωστόσο και άλλοι εξωπανεπιστημιακοί παράγοντες έχουν ιδιαίτερη σημασία, π.χ. οι ακαμψίες της αγοράς εργασίας ή η περιορισμένη ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος που δεν ευνοούν τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε καινοτόμους τομείς. Οι ελλείψεις αυτές αντικατοπτρίζονται στις χαμηλές επιδόσεις που εντοπίζονται για παράδειγμα στη χρηματοδότηση της έρευνας, τις σχέσεις με τη βιομηχανία, το επίπεδο κατοχύρωσης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και τη δημιουργία παράγωγων εταιρειών (spin-offs) σε σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ιαπωνία¹⁴.

Ανάπτυξη αποτελεσματικής και στενότερης συνεργασίας μεταξύ των πανεπιστημίων και των βιομηχανιών

Η συνεργασία μεταξύ πανεπιστημιακής και βιομηχανικής κοινότητας πρέπει να αναπτυχθεί σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο καθώς και να προσανατολιστεί περισσότερο προς την καινοτομία, τη σύσταση νέων επιχειρήσεων και γενικότερα τη μεταφορά και τη διάδοση της γνώσης. Από την πλευρά της ανταγωνιστικότητας είναι ζωτικής σημασίας η εξασφάλιση ροής της γνώσης από τα πανεπιστήμια προς τις επιχειρήσεις και την κοινωνία. Οι δύο κύριοι μηχανισμοί με τους οποίους τα πανεπιστήμια αποκτούν και αναπτύσσουν γνώσεις και εμπειρογνωμοσύνη απευθείας για τη βιομηχανική κοινότητα είναι η χορήγηση αδειών για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και οι θυγατρικές (spin-offs) καθώς και οι νέες (start-ups) επιχειρήσεις.

Αν και λίγα στοιχεία είναι διαθέσιμα στα κράτη μέλη σχετικά με το βαθμό στον οποίο τα πανεπιστήμια εκμεταλλεύονται εμπορικά τις έρευνές τους και είναι έτσι δύσκολο να λεχθεί πόσο τα πανεπιστήμια στην Ευρωπαϊκή Ένωση εκμεταλλεύονται τα ερευνητικά τους αποτελέσματα στον επιχειρηματικό τομέα, υπάρχουν ορισμένα στοιχεία μέσω της Κοινοτικής Έρευνας για την Καινοτομία (Community Innovation Survey, CIS). Στο πλαίσιο της έρευνας αυτής ερωτώνται, μεταξύ άλλων, οι επιχειρήσεις σχετικά με το ποιες είναι οι σημαντικότερες πηγές πληροφοριών για την παραγωγή καινοτομιών.

Σύμφωνα με τα σχετικά αποτελέσματα¹⁵ οι πηγές που είναι σχετικές με την εκπαίδευση και την κρατική έρευνα λαμβάνουν πολύ λίγες απαντήσεις. Λιγότερες από 5% των καινοτόμων εταιρειών θεωρούν τις πληροφορίες από κυβερνητικά ή ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ερευνητικά ιδρύματα ή από πανεπιστήμια ή άλλα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης ως πολύ σημαντική πηγή πληροφόρησης.

Η διάδοση της γνώσης στο βιομηχανικό ιστό της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των ΜΜΕ στους παραδοσιακούς τομείς θα διευκολυνόταν, εάν τα πανεπιστήμια

¹⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανακοινώσεις «Για έναν ευρωπαϊκό χώρο στον τομέα της έρευνας», COM (2000) 6 της 18.1.2000 και «Ευρωπαϊκός χώρος έρευνας: Δημιουργία νέας ώθησης», COM (2002) 565 της 16.10.2002.

¹⁵ Στοιχεία 1996-1997 «Στατιστικά στοιχεία σχετικά με την καινοτομία στην Ευρώπη», EUROSTAT

επεδίωκαν ενεργητικά την προώθηση αποτελεσματικών σχέσεων μεταξύ της πανεπιστημιακής και της βιομηχανικής κοινότητας και αξιοποιούσαν καλύτερα τα αποτελέσματα των γνώσεών τους στις σχέσεις τους με τις βιομηχανίες. Τα κριτήρια αποτίμησης των επιδόσεων των πανεπιστημίων θα μπορούσαν να συνεκτιμούν την πρόκληση αυτή.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα συνεχίσει να αναλύει τα υφιστάμενα εμπόδια και τους παράγοντες που συμβάλλουν στη συνεργασία αυτή και θα διαδώσει ευρέως τα αποτελέσματά της στους ενδιαφερόμενους χώρους.

Πολλαπλασιασμός των χώρων παραγωγής γνώσης

Το φαινόμενο αυτό και η αυξανόμενη τάση των επιχειρήσεων να αναθέτουν τις ερευνητικές τους δραστηριότητες στα καλύτερα πανεπιστήμια έχουν ως συνέπεια να αυξάνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των πανεπιστημίων. Στους παραδοσιακούς δεσμούς που συνέδεαν τα πανεπιστήμια μιας περιφέρειας και την τοπική βιομηχανία έρχονται να προστεθούν νέες σχέσεις. Η γεωγραφική εγγύτητα δεν αποτελεί πλέον τον κύριο παράγοντα για την επιλογή ενός εταίρου. Από την πλευρά τους οι επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας, τείνουν να εγκαθίστανται κοντά στα πανεπιστήμια με τις καλύτερες επιδόσεις. Το θέμα της μείωσης του χρόνου που μεσολαβεί μεταξύ μιας επιστημονικής ανακάλυψης, αφενός, και, αφετέρου, της εφαρμογής καθώς και της διάθεσής της στην αγορά μας ωθεί να διερωτηθούμε ποιος είναι ο ρόλος και η συμβολή των πανεπιστημίων στους μηχανισμούς εξεύρεσης των τεχνολογικών καινοτομιών καθώς και οι σχέσεις μεταξύ της πανεπιστημιακής κοινότητας και των επιχειρήσεων.

Αναδιοργάνωση της γνώσης

Η αναδιοργάνωση της γνώσης εκδηλώνεται κυρίως μέσω δύο εξελίξεων που ασκούν πιέσεις καθεμία προς την αντίθετη κατεύθυνση. Η πρώτη συνίσταται στην αυξανόμενη διαφοροποίηση και την εξειδίκευση της γνώσης καθώς και την εμφάνιση συγκεκριμένων και καινοτόμων εξειδικεύσεων έρευνας και διδασκαλίας. Η δεύτερη ότι ο ακαδημαϊκός κόσμος οφείλει να προσαρμόζεται άμεσα στον πολυθεματικό χαρακτήρα των χώρων στους οποίους εντοπίζονται τα μεγάλα προβλήματα της κοινωνίας, όπως η αειφόρος ανάπτυξη, οι νέες ασθένειες, η διαχείριση των κινδύνων, κ.τ.λ. Οι δραστηριότητες των πανεπιστημίων όμως και ιδιαίτερα τα θέματα διδασκαλίας τείνουν να οργανώνονται και ακόμα πιο συχνά να διαχωρίζονται με βάση τις αρχές του παραδοσιακού θεματικού πλαισίου.

Η αναδιοργάνωση της γνώσης εκδηλώνεται επίσης με τη σχετική εξαφάνιση των συνόρων μεταξύ της βασικής και της εφαρμοσμένης έρευνας. Η εξαφάνιση αυτή όμως δεν συνεπάγεται ότι δεν είναι και ουσιαστική η διαφοροποίηση μεταξύ, αφενός, της επιδίωξης γνώσεων αυτής καθεαυτής και, αφετέρου, της ανάπτυξης των γνώσεων αυτών για συγκεκριμένους στόχους και συγκεκριμένα την εφαρμογή τους σε προϊόντα ή διαδικασίες και τεχνολογίες.

Η βασική έρευνα παραμένει συνεπώς το κατεξοχήν πεδίο ερευνητικής δραστηριότητας των πανεπιστημίων. Οι ερευνητικές ικανότητες ακριβώς των μεγάλων αμερικανικών πανεπιστημίων τα καθιστούν ελκυστικούς εταίρους για τη βιομηχανία, που με τη σειρά της χρηματοδοτεί σημαντικό τμήμα των ερευνητικών τους δραστηριοτήτων. Η βασική λοιπόν έρευνα διεξάγεται με πυξίδα την εφαρμογή των αποτελεσμάτων της χωρίς όμως και να χάνει τον αμιγώς ερευνητικό της

χαρακτήρα. Στην Ευρώπη τα πανεπιστήμια χαρακτηρίζονται από την τάση να αναλαμβάνουν έρευνες άμεσα εφαρμοσμένου χαρακτήρα για την επιχειρηματική κοινότητα, κάτι που μπορεί να σημαίνει ακόμα και την παροχή επιστημονικών υπηρεσιών. Οι δραστηριότητες αυτές, αν αναπτυχτούν υπερβολικά, θα θέσουν σε κίνδυνο την ικανότητα συμβολής των πανεπιστημίων στην πρόοδο της γνώσης.

Εμφάνιση νέων προσδοκιών

Παράλληλα με τη βασική αποστολή τους για την παροχή αρχικής κατάρτισης τα πανεπιστήμια καλούνται να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες εκπαίδευσης και κατάρτισης που προκύπτουν με την οικονομία και την κοινωνία της γνώσης. Στις ανάγκες αυτές περιλαμβάνεται η αυξανόμενη απαίτηση για την παροχή θετικής και τεχνικής εκπαίδευσης, οριζόντιων ικανοτήτων καθώς και ευκαριών δια βίου μάθησης, ανάγκες που με τη σειρά τους δρομολογούν την απαίτηση μεγαλύτερης επικοινωνίας μεταξύ των διαφόρων συστατικών και επιπέδων των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης. Οι θετικές σπουδές αφορούν άμεσα τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια διότι τα τελευταία αποτελούν ακριβώς το χώρο εκπαίδευσης των καθηγητών που διδάσκουν τα μαθήματα θετικής κατεύθυνσης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον, η συμβολή που προσδοκάται από τα πανεπιστήμια στις στρατηγικές για τη διά βίου μάθηση τα ωθεί να διευρύνουν σταδιακά τις προϋποθέσεις πρόσβασης στο συγκεκριμένο πεδίο σπουδών (διευκολύνοντας ιδίως την πρόσβαση όσων δεν διέβησαν την οδό της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με τη θέσπιση κανόνων για την ευρύτερη αναγνώριση των δεξιοτήτων που αποκτώνται εκτός των πανεπιστημίων αλλά και εκτός του επίσημου εκπαιδευτικού συστήματος), να καλλιεργήσουν τους δεσμούς τους με τη βιομηχανία, να βελτιώσουν τις υπηρεσίες τους προς τους φοιτητές και να διαφοροποιήσουν την κατάρτιση που παρέχουν, όσον αφορά δηλαδή τις ομάδες-στόχο, το περιεχόμενο αλλά και τις μεθόδους¹⁶.

Η μεγέθυνση της οικονομίας και της κοινωνίας της γνώσης ωθεί εξάλλου τα πανεπιστήμια να συμμετάσχουν περισσότερο στη ζωή της κοινότητας. Σε συνδυασμό με την εκτέλεση της βασικής αποστολής τους για την παραγωγή και τη μετάδοση των γνώσεων και παράλληλα με την αποστολή αυτή, τα πανεπιστήμια λειτουργούν, ιδίως σήμερα, ως μείζονα πηγή εμπειρογνομοσύνης σε πολυάριθμους τομείς. Μπορούν και πρέπει ακόμα περισσότερο να αποτελέσουν ένα χώρο προβληματισμού σχετικά με τη γνώση καθώς και συζήτησης και διαλόγου μεταξύ επιστημόνων και πολιτών.

Με δεδομένο ότι τα πανεπιστήμια λειτουργούν με τη βοήθεια σημαντικών δημόσιων και ιδιωτικών κονδυλίων και ότι οι γνώσεις που παράγουν και διαδίδουν έχουν ένα σημαντικό αντίκτυπο για την οικονομία και την κοινωνία, η ευθύνη τους για τον τρόπο λειτουργίας και διαχείρισης των δραστηριοτήτων τους καθώς και του προϋπολογισμού τους έναντι των χορηγών τους και των πολιτών είναι ακόμα βαρύτερη. Το γεγονός αυτό ασκεί όλο και μεγαλύτερες πιέσεις για συμπεριληφθούν στις δομές διοίκησης και διαχείρισης των πανεπιστημίων εκπρόσωποι που δεν προέρχονται από τον ακαδημαϊκό κόσμο.

¹⁶

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανακοίνωση «Η πραγμάτωση μιας ευρωπαϊκής περιοχής δια βίου μάθησης», COM (2001) 678 της 21.10.2001.

4. ΔΙΑΚΥΒΕΥΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

4.1. Τα πανεπιστήμια και η ευρωπαϊκή διάσταση

Την ευθύνη για τα πανεπιστήμια κατέχουν βασικά τα κράτη μέλη σε εθνικό επίπεδο ή περιφερειακό επίπεδο. Οι σημαντικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα πανεπιστήμια είναι ωστόσο ευρωπαϊκού χαρακτήρα αν όχι διεθνούς ή παγκόσμιου. Στη σημερινή εποχή η αριστεία δεν παράγεται και δεν καταμετράται πλέον σε εθνικό επίπεδο, ακόμη και στις μεγαλύτερες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά στο επίπεδο της ευρωπαϊκής ή της παγκόσμιας κοινότητας των διδασκόντων και των ερευνητών.

Στο πλαίσιο αυτό εγείρεται το ζήτημα της συμβατότητας και της διαφάνειας των συστημάτων αναγνώρισης των προσόντων (που βρίσκεται στο επίκεντρο της διαδικασίας σύγκλισης της Μπολόνια) καθώς και το θέμα των εμποδίων για την κινητικότητα των φοιτητών και των ερευνητών στην Ευρώπη¹⁷. Η κινητικότητα των φοιτητών, παραδείγματος χάριν, παραμένει περιορισμένη στην Ευρώπη. Το 2000, μόνο το 2,3% των ευρωπαίων φοιτητών διεξήγαν τις σπουδές τους σε μια άλλη ευρωπαϊκή χώρα¹⁸. Επίσης παρότι η κινητικότητα των ερευνητών είναι μεγαλύτερη από το μέσο όρο του αντίστοιχου πληθυσμού, παραμένει χαμηλότερη από ό,τι στις ΗΠΑ. Οι αποκλίσεις στην οργάνωση των πανεπιστημίων σε επίπεδο κρατών μελών και η εμφάνιση προκλήσεων που υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα εντάθηκαν τα τελευταία χρόνια και θα συνεχίσουν να εντείνονται ως αποτέλεσμα μιας σειράς παραγόντων:

- διαμόρφωση μιας πραγματικής ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας στο εσωτερικό της οποίας οι ευρωπαίοι πολίτες πρέπει να μπορούν να μετακινούνται ελεύθερα¹⁹ και στην οποία οι δυσκολίες που σχετίζονται με την αναγνώριση των αποκτώμενων προσόντων συνιστούν κατά συνέπεια εμπόδιο του παρελθόντος.
- προσδοκίες που έχουν δημιουργηθεί σχετικά με την αναγνώριση από τη δράση της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να ενθαρρυνθεί η κινητικότητα, ιδιαίτερα μέσω της πρωτοβουλίας Erasmus.
- εμφάνιση της παροχής ποικίλων πανεπιστημιακών προγραμμάτων ανά την υφήλιο, συνεχής διαρροή εγκεφάλων με αποτέλεσμα την απώλεια προικισμένων φοιτητών και ερευνητών υψηλού επιπέδου και καθήλωση σε συγκριτικά χαμηλό επίπεδο των δραστηριοτήτων των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων σε διεθνές επίπεδο.
- ενίσχυση των παραπάνω φαινομένων από τη διεύρυνση της Ένωσης λόγω της μεγαλύτερης ετερογένειας που θα προκληθεί στο ευρωπαϊκό πανεπιστημιακό τοπίο.

¹⁷ Μια στρατηγική κινητικότητας για τον ευρωπαϊκό χώρο της έρευνας, Ανακοίνωση της Επιτροπής, COM(2001) 331 τελικό της 26ης Ιουνίου 2001.

¹⁸ Αυτό ο χαμηλός μέσος όρος πληροί σημαντικές διαφορές μεταξύ των κρατών μελών. Έτσι το 68% των φοιτητών του Λουξεμβούργου, το 10% των ελλήνων φοιτητών και το 9% των φοιτητών της Ιρλανδίας σπούδαζαν εκτός της χώρας τους. Αντίθετα, μόνο το 0,7% των φοιτητών της Μεγάλης Βρετανίας και το 1,2% των ισπανών φοιτητών επέλεξαν να πραγματοποιούν τις σπουδές τους εκτός των εθνικών τους συνόρων.

¹⁹ Όσον αφορά το θέμα αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέβαλε σχέδιο δράσης σχετικά με τις δεξιότητες και την κινητικότητα, COM(2002)72 της 13.2.2002.

Η φύση και το μέγεθος των προκλήσεων που συνδέονται με το μέλλον των πανεπιστημίων επιβάλλουν την αντιμετώπιση των θεμάτων αυτών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Συγκεκριμένα απαιτείται μια κοινή και συντονισμένη προσπάθεια από τα κράτη μέλη και τις υποψήφιες χώρες που να υποστηρίζει και να ενισχύει η Ευρωπαϊκή Ένωση με στόχο να υλοποιηθεί μια πραγματική Ευρώπη της γνώσης.

4.2. Δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρ των πανεπιστημίων

Τα πανεπιστήμια λαμβάνουν βοήθεια από πολυάριθμες κοινοτικές πρωτοβουλίες στους τομείς της έρευνας και της εκπαίδευσης. Στον ερευνητικό τομέα το ένα τρίτο της χρηματοδότησης των πανεπιστημίων προέρχεται από το πρόγραμμα-πλαίσιο για τεχνολογικής έρευνας και ανάπτυξης και ιδιαίτερα τις δράσεις στήριξης για την κατάρτιση και την κινητικότητα των ερευνητών (δράσεις Marie Curie).

Τα κονδύλια του προγράμματος-πλαισίου που προορίζονται για τα πανεπιστήμια πρόκειται να αυξηθούν περαιτέρω με το έκτο πρόγραμμα-πλαίσιο²⁰ καθώς θα ενισχυθούν οι δράσεις στήριξης για την κατάρτιση και την κινητικότητα, θα θεσπιστεί σύστημα στήριξης για τη δημιουργία νέων ομάδων με δυναμικό αριστείας, και θα δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στη βασική έρευνα εντός των «δικτύων αριστείας» ή «των ολοκληρωμένων σχεδίων»²¹, και ιδιαίτερα στο πλαίσιο της δράσης για την προώθηση της έρευνας «στα σύνορα της γνώσης» (δράση NEST).

Τα πανεπιστήμια καλούνται επίσης να διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο στις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται στο πλαίσιο του σχεδίου δράσης «επιστήμη και κοινωνία»²². Το σχέδιο αυτό έχει ως στόχο να προωθήσει την ανάπτυξη και το συντονισμό των εθνικών δραστηριοτήτων και πολιτικών σε τομείς όπως είναι οι επιστημονικές γνωματεύσεις, ο διάλογος με τους πολίτες, η δεοντολογία, η εκπαίδευση θετικού χαρακτήρα και το θέμα «Γυναίκες και Επιστήμη».

Επιπλέον τα πανεπιστήμια συμμετέχουν σε ορισμένες από τις δράσεις που διεξάγει η Ένωση για τις τεχνολογικές καινοτομίες, π.χ. τις δράσεις στήριξης για την εκμετάλλευση των αποτελεσμάτων έρευνας και ανάπτυξης των τεχνολογικών πάρκων, μέσω του προγράμματος-πλαισίου ή με τη στήριξη των διαρθρωτικών ταμείων ή της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ETE).

Στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, τα πανεπιστήμια διαθέτουν μια αυξημένη συμμετοχή σε όλες τις δράσεις του προγράμματος ΣΩΚΡΑΤΗΣ και ιδιαίτερα στο τμήμα ERASMUS. Από την έναρξη των προγραμμάτων αυτών πάνω από ένα εκατομμύριο σπουδαστές μπόρεσαν να αξιοποιήσουν τη δράση αυτή και αντίστοιχα σχεδόν 12.000 καθηγητές κάθε έτος κάνουν χρήση της κινητικότητας ERASMUS. Πολλά διαπανεπιστημιακά θεματικά δίκτυα συμβάλλουν επίσης στην ενίσχυση της συνεργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο και ενεργούν ως οργανισμοί προβληματισμού σχετικά με το μέλλον ή την ανάπτυξη του κλάδου ερευνών τους. Η

²⁰ Απόφαση του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου 1513/2002, ΕΕ L 232 της 29.8.2002.

²¹ Τα «δίκτυα αριστείας» αποτελούν ένα εργαλείο ολοκλήρωσης των ευρωπαϊκών ικανοτήτων έρευνας και έχει δημιουργηθεί για την προώθηση της γνώσης. Τα «ολοκληρωμένα σχέδια» είναι ένα εργαλείο εκτέλεσης των ερευνών που προσανατολίζονται σε ένα συγκεκριμένο στόχο. Και τα δύο αποσκοπούν στη συγκέντρωση μιας κρίσιμης μάζας μέσω και χρησιμοποιούνται στους επτά «πρωτεύοντες θεματικούς τομείς» στο πλαίσιο του έκτου προγράμματος-πλαισίου.

²² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανακοίνωση «σχέδιο δράσης επιστήμη και κοινωνία», COM (2001) 714 της 4.12.2001.

Κοινότητα στήριξε την εφαρμογή του ευρωπαϊκού συστήματος ακαδημαϊκών μονάδων μεταφερόμενων σε όλη την Κοινότητα (ECTS) για την αναγνώριση των περιόδων σπουδών. Το πρόγραμμα LEONARDO στηρίζει τα σχέδια κινητικότητας μεταξύ της πανεπιστημιακής και της επιχειρηματικής κοινότητας στα οποία συμμετείχαν 40.000 άτομα μεταξύ 1995 και 1999. Τα πανεπιστήμια συμμετέχουν επίσης στην πρωτοβουλία eΕυρώπη και το σχέδιο δράσης eΕυρώπη για το 2005 που ενθαρρύνει όλα τα πανεπιστήμια να αναπτύξουν υποδομές επιγραμμικής πρόσβασης («εικονική πανεπιστημιούπολη») για τους φοιτητές και τους ερευνητές²³.

Επίσης η συνεργασία αυτή επεκτείνεται και σε άλλες περιοχές του κόσμου. Το μεγαλύτερο μέρος του κοινοτικού προγράμματος-πλαισίου για την έρευνα είναι ανοικτό σε όλες τις χώρες του κόσμου και υποστηρίζει ιδιαίτερα τη συνεργασία με τις χώρες της μεσογειακής λεκάνης, τη Ρωσία και τα κράτη της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών καθώς και τις αναπτυσσόμενες χώρες. Μέσω του προγράμματος TEMPUS η Ένωση υποστηρίζει την πανεπιστημιακή συνεργασία με τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, της νοτιοανατολικής Ευρώπης και, ύστερα από την επέκτασή της το 2002, της μεσογειακής λεκάνης. Τις σχέσεις με τις άλλες γεωγραφικές περιοχές προωθούν επίσης πρωτοβουλίες όπως π.χ. οι πρωτοβουλίες ALFA και Asia-Link. Όλες οι δραστηριότητες αυτές συμβάλλουν στην προβολή του ευρωπαϊκού ακαδημαϊκού τοπίου στον κόσμο. Επίσης πρέπει να σημειωθεί η πρόταση του προγράμματος «Erasmus World» που θα δώσει τη δυνατότητα στην Ένωση να υποστηρίξει τα «ευρωπαϊκά Master» για να προσελκύσει στην Ευρώπη ορισμένους από τους καλύτερους φοιτητές στον κόσμο για την πραγματοποίηση σπουδών σε τουλάχιστον δύο ευρωπαϊκές χώρες.

Τέλος, η Επιτροπή υποστηρίζει και συμβάλλει στην προώθηση της διαδικασίας της Μπολόνια που αποσκοπεί στη δημιουργία έως το 2010 ενός ευρωπαϊκού χώρου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης συνεκτικού, αρμονικού και ανταγωνιστικού, μέσω της πραγματοποίησης μεταρρυθμίσεων που να συγκλίνουν με βάση ορισμένους διαρθρωτικούς στόχους.

5. ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΣΗΜΕΙΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Για να διαδραματίσουν πλήρως το ρόλο που τους αναλογεί στην οικοδόμηση της Ευρώπης της γνώσης τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια πρέπει, με τη βοήθεια των κρατών μελών και σε ευρωπαϊκό πλαίσιο, να αντιμετωπίσουν σε μια σειρά από προκλήσεις. Θα μπορέσουν να αξιοποιήσουν το νέο δυναμικό τους μόνον εάν πραγματοποιήσουν ριζικές αλλαγές που είναι αναγκαίες έτσι ώστε το ευρωπαϊκό σύστημα να αποτελέσει ένα πραγματικό σημείο αναφοράς σε διεθνές επίπεδο. Σκοπός είναι να επιτευχθούν ταυτόχρονα οι εξής τρεις στόχοι:

- παροχή και αποτελεσματική χρήση επαρκών και διατηρήσιμων πόρων στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια
- εδραίωση της αριστείας τους σε θέματα έρευνας και διδασκαλίας, ιδιαίτερα μέσω της δημιουργίας δικτύων

²³

Σχέδιο δράσης eLearning - Να σκεφτούμε την εκπαίδευση του αύριο, ανακοίνωση της Επιτροπής, COM (2001) 172 τελικό, 28 Μαρτίου 2001.

- μεγαλύτερο άνοιγμα των πανεπιστημίων προς το εξωτερικό και βελτίωση της διεθνούς ελκυστικότητάς τους.

5.1. Παροχή επαρκών και διατηρήσιμων πόρων στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια

Ανεπαρκή μέσα

Τα κράτη μέλη αφιερώνουν γενικά κατά μέσο όρο το 5% του ΑΕγχΠ τους στις κρατικές δαπάνες για την εκπαίδευση. Το ποσοστό αυτό μπορεί να συγκριθεί με το αντίστοιχο των ΗΠΑ και είναι μεγαλύτερο του αντίστοιχου ποσοστού της Ιαπωνίας (3,5%). Οι κρατικές δαπάνες όμως δεν αυξήθηκαν όσο αυξανόταν το ΑΕγχΠ τα τελευταία έτη στην Ευρώπη και παρουσίασαν ακόμα και μείωση την τελευταία δεκαετία. Οι συνολικές δαπάνες αποκλειστικά για την τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν αυξήθηκαν σε κανένα κράτος μέλος αναλογικά με την αύξηση στον αριθμό των φοιτητών. Δημιουργήθηκε έτσι ένα σημαντικό χάσμα σε σχέση με τις ΗΠΑ: το 1,1% του ΑΕγχΠ της Ένωσης έναντι του 2,3%, δηλ. άνω του διπλάσιου ποσοστού, για τις ΗΠΑ. Αυτό το χάσμα οφείλεται κυρίως στο χαμηλό επίπεδο ιδιωτικής χρηματοδότησης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Πράγματι η ιδιωτική χρηματοδότηση εκπροσωπεί μόνο το 0,2% του ευρωπαϊκού ΑΕγχΠ έναντι 0,6% στην Ιαπωνία και 1,2% στις ΗΠΑ.

Συνολικά τα αμερικανικά πανεπιστήμια διαθέτουν πολύ περισσότερα μέσα από ό,τι τα ευρωπαϊκά — κατά μέσον όρο, δύο έως πέντε φορές περισσότερα ανά φοιτητή. Οι πόροι που συνεισφέρουν οι ίδιοι οι φοιτητές, συμπεριλαμβανομένων των πολυάριθμων ξένων φοιτητών, ευθύνονται εν μέρει για το χάσμα αυτό. Τα αμερικανικά πανεπιστήμια όμως διαθέτουν και σημαντική χρηματοδότηση τόσο κρατική, μέσω των κονδυλίων έρευνας και άμυνας, όσο και ιδιωτική, ιδίως όσον αφορά τη βασική έρευνα, από επιχειρήσεις και άλλα ιδρύματα. Επίσης τα μεγάλα ιδιωτικά ερευνητικά πανεπιστήμια συχνά διαθέτουν σημαντική περιουσία που έχουν συσσωρεύσει με τα έτη από ιδιωτικές δωρεές και ιδιαίτερα από τους συλλόγους των αποφοίτων.

Η ολοένα και μεγαλύτερη έλλειψη κονδυλίων των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων υπονομεύει την ικανότητά τους να διατηρούν και να προσελκύουν τα μεγαλύτερα ταλέντα καθώς και να ενισχύουν την αριστεία των δραστηριοτήτων τους έρευνας και διδασκαλίας²⁴. Καθώς είναι μάλλον απίθανο τα πρόσθετα κρατικά κονδύλια να μπορέσουν μόνα τους να καλύψουν τις ελλείψεις που επιδεινώνονται, πρέπει να εξευρεθούν δυνατότητες για να αυξηθούν και να διαφοροποιηθούν οι πόροι των πανεπιστημίων. Η Επιτροπή θα εκπονήσει μελέτη σχετικά με τη χρηματοδότηση των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, για να αναλυθούν οι κύριες τάσεις στον τομέα αυτό και να προσδιοριστούν τα παραδείγματα ορθών πρακτικών.

Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βαρκελώνης το Μάρτιο του 2002, η Ένωση έθεσε ως στόχο την αύξηση των ευρωπαϊκών ερευνητικών προσπαθειών που πρέπει να

²⁴

Η Επιτροπή παρουσίασε στοιχεία για την προώθηση του προβληματισμού και της συζήτησης σχετικά με το θέμα της χρηματοδότησης των πανεπιστημίων στις ανακοινώσεις της «Αποτελεσματικές επενδύσεις για την εκπαίδευση και την κατάρτιση: ανάγκη για την Ευρώπη» (COM(2002) 779 της 10^{ης} Ιανουαρίου 2003) και «Περισσότερη έρευνα για την Ευρώπη: στόχος 3% του ΑΕγχΠ» (COM(2002) 499 της 11.9.2002).

ανέλθουν στο 3% του ΑΕγχΠ²⁵. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται σημαντικές προσπάθειες όσον αφορά το ανθρώπινο ερευνητικό δυναμικό.

5.1.1. *Αύξηση και διαφοροποίηση των εισοδημάτων των πανεπιστημίων*

Μπορούμε να προσδιορίσουμε τέσσερις κύριες πηγές εισοδημάτων για τα πανεπιστήμια:

- Η κρατική χρηματοδότηση της έρευνας και της διδασκαλίας με διάφορες μορφές, συμπεριλαμβανομένων των συμβάσεων έρευνας που ανατίθενται σε ανταγωνιστική βάση: πρόκειται για την παραδοσιακά βασική πηγή εισοδήματος των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων. Εάν όμως ληφθεί υπόψη η δημοσιονομική κατάσταση των κρατών μελών και των υποψήφιων χωρών, το περιθώριο ελιγμών για την αύξηση της κρατικής στήριξης είναι περιορισμένο. Παρότι τα κράτη μέλη ανέλαβαν στη Λισσαβόνα τον Μάρτιο του 2000 τη δέσμευση να αυξήσουν σημαντικά τις επενδύσεις στο ανθρώπινο δυναμικό, φαίνεται μάλλον απίθανο ότι οι προσπάθειες θα μπορέσουν να καλύψουν μόνες τους αύξηση που προβλέπεται για τον αριθμό των φοιτητών ή να επιτρέψουν την κάλυψη της καθυστέρησης σε σχέση με τις ΗΠΑ.
- Οι ιδιωτικές δωρεές μπορούν να αποτελέσουν μια σημαντική πηγή εισοδημάτων για τα πανεπιστήμια, όπως συμβαίνει στις ΗΠΑ. Εντούτοις, η ανάπτυξη τους στην Ευρώπη προσκρούει σε μια σειρά από προβλήματα, ιδιαίτερα την περιορισμένη ελκυστικότητα των ιδιωτικών δωρεών από φορολογικής άποψης ή το καθεστώς των πανεπιστημίων, που δεν επιτρέπουν πάντοτε τη συγκέντρωση ιδιωτικών κεφαλαίων και περιουσιακών αγαθών. Οι δυσκολίες αυτές εξηγούν επίσης, τουλάχιστον εν μέρει, την απουσία μιας φιλανθρωπικής παράδοσης ανάλογης με των ΗΠΑ, όπου οι απόφοιτοι πολλές φορές διατηρούν τους δεσμούς τους ακόμη και μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους με το πανεπιστήμιό τους.
- Τα πανεπιστήμια μπορούν επίσης να αποκομίσουν εισοδήματα από την πώληση υπηρεσιών (συμπεριλαμβανομένων των ερευνητικών υπηρεσιών και των ευέλικτων δυνατοτήτων διά βίου μάθησης), ιδιαίτερα σε επιχειρήσεις και από την εκμετάλλευση των ερευνητικών αποτελεσμάτων. Ωστόσο οι πηγές αυτές δεν συμβάλλουν σήμερα με ουσιαστικό τρόπο στη χρηματοδότηση των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων εν μέρει λόγω του ρυθμιστικού πλαισίου που δεν τους επιτρέπει να αξιοποιήσουν ουσιαστικά τις ερευνητικές τους δραστηριότητες ή δεν τα παροτρύνει να το πράξουν π.χ. διότι τα δικαιώματα καταβάλλονται στο κράτος και όχι στο πανεπιστήμιο ή στους ίδιους τους ερευνητές.
- Τέλος, η συμβολή των φοιτητών, με τη μορφή των δαπανών εγγραφής και διδάκτρων. Στην Ευρώπη η συμβολή αυτή είναι γενικά περιορισμένη και πολλές φορές απαγορεύεται για να υπάρξει δημοκρατική πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

²⁵

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανακοίνωση «Περισσότερη έρευνα για την Ευρώπη: στόχος 3% του ΑΕγχΠ», COM (2002) 499 της 11.9.2002.

Ερωτήματα προς συζήτηση

- Πώς μπορεί να εξασφαλισθεί επαρκής κρατική χρηματοδότηση για τα πανεπιστήμια εάν ληφθούν υπόψη τόσο οι δημοσιονομικοί περιορισμοί όσο και η ανάγκη να εφαρμόζονται δημοκρατικοί όροι πρόσβασης;
- Πώς μπορούν οι ιδιωτικές δωρεές να γίνουν πιο ελκυστικές, ιδιαίτερα από φορολογικής και νομικής άποψης;
- Πώς μπορούν τα πανεπιστήμια να αποκτήσουν την αναγκαία ευελιξία για να επωφεληθούν από την αγορά υπηρεσιών που βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη;

5.1.2. Αποτελεσματικότερη χρήση των διαθέσιμων οικονομικών πόρων

Τα πανεπιστήμια πρέπει να αξιοποιούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους περιορισμένους οικονομικούς πόρους που διαθέτουν. Έχουν την υποχρέωση αυτή απέναντι στα «ενδιαφερόμενα μέρη» που τα αποτελούν: τους φοιτητές που τα επανδρώνουν, τις αρχές που τα χρηματοδοτούν, την αγορά εργασίας που χρησιμοποιεί τα προσόντα και τις ικανότητες που μεταδίδουν και, τέλος, την κοινωνία στο σύνολό της για τους οποίους εκπληρώνουν τις σημαντικές λειτουργίες που συνδέονται με την οικονομική και την κοινωνική ζωή. Στόχος τους πρέπει να είναι να μεγιστοποιήσουν την κοινωνική επιστροφή των επενδύσεων που αντιπροσωπεύουν τα κονδύλια αυτά. Σύμφωνα με πολλές ενδείξεις τα κονδύλια αυτά²⁶ την παρούσα στιγμή δεν χρησιμοποιούνται με τον αποτελεσματικότερο τρόπο.

- υψηλό ποσοστό εγκατάλειψης των σπουδών από φοιτητές ύψους περίπου 40% κατά μέσο όρο στην Ένωση. Ο εκδημοκρατισμός της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είχε ως αποτέλεσμα την αλματώδη αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού χωρίς όμως να αλλάξουν εκ βάθρων οι δομές και οι όροι διαβίωσης στην πανεπιστημιακή ζωή. Στα περισσότερα κράτη μέλη η επιτυχής ολοκλήρωση των σπουδών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης παρέχει αυτομάτως το δικαίωμα πρόσβασης σε πανεπιστημιακές σπουδές χωρίς τη διενέργεια πρόσθετης επιλογής. Το δικαίωμα αυτό θεωρείται ως βασικό στοιχείο της δημοκρατίας και εγγύηση της ισότητας μεταξύ των πολιτών. Ένας σημαντικός αριθμός φοιτητών ξεκινά έτσι σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση χωρίς να τους ταιριάζουν πραγματικά οι πανεπιστημιακές σπουδές και δεν εκπληρώνουν έτσι τις πραγματικές τους ανάγκες. Σε ορισμένα κράτη μέλη, τα ίδια τα πανεπιστήμια εφαρμόζουν ένα σύστημα επιλογής. Συγκεκριμένα ορισμένες σπουδές²⁷ μερικές φορές υπόκεινται σε πρόσθετες διαδικασίες επιλογής.
- Αναντιστοιχία μεταξύ προσφοράς (που χαρακτηρίζεται από μια μεσοπρόθεσμη προοπτική, ως αποτέλεσμα της διάρκειας των σπουδών) και ζήτησης προσόντων (που συχνά αντικατοπτρίζει ιδιαίτερα μικροπρόθεσμες ανάγκες και διακρίνεται από ρευστότητα) για τους ειδικευμένους εργαζόμενους, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε έντονα και διαρκή ελλείμματα για ορισμένους γενικούς τύπους προσόντων, ιδιαίτερα στον τομέα των θετικών επιστημών και της

²⁶ Οι ενδείξεις αυτές αναλύονται λεπτομερειακά στην ανακοίνωση «αποτελεσματικές επενδύσεις στην εκπαίδευση και την κατάρτιση: μια ανάγκη για την Ευρώπη».

²⁷ Ιδιαίτερα η ιατρική και η κτηνιατρική.

τεχνολογίας. Οι πανεπιστημιακές σπουδές δεν αφορούν όμως μόνο τα άτομα που επωφελούνται από αυτές: η κοινωνία γενικότερα πρέπει να μεγιστοποιήσει την κοινωνική απόδοση των επενδύσεων που πραγματοποιεί με τις σπουδές που χρηματοδοτεί. Η αναντιστοιχία προσφοράς και ζήτησης προσόντων αποτελεί συνεπώς παράδειγμα για τη μη βέλτιστη χρησιμοποίηση των πόρων.

- Η διάρκεια των σπουδών για ένα συγκεκριμένο δίπλωμα μπορεί να παρουσιάζει σημαντικές διακυμάνσεις στην Ευρώπη (έως και τη διπλή διάρκεια). Το γεγονός αυτό εξηγεί τις τεράστιες διαφορές στο συνολικό κόστος για ένα φοιτητή που υπολογίζεται με βάση το μέσο αριθμό ετών που διαρκούν οι σπουδές. Στη Γερμανία, παραδείγματος χάριν, οι σπουδές ενός πολιτικού μηχανικού διαρκούν κανονικά πέντε με έξι έτη και χρηματοδοτούνται αποκλειστικά από το κράτος. Στη Μεγάλη Βρετανία, διαρκούν μόνο τρία έτη σπουδών, τα οποία χρηματοδοτεί το δημόσιο ταμείο, και ακολουθούν τρία με πέντε έτη εκπαίδευσης σε επιχειρήσεις που ολοκληρώνονται με εξετάσεις αναγνωρισμένες από το κράτος. Οι σπουδές αυτές, που συνοδεύονται από πρακτική άσκηση, χρηματοδοτούνται από τον εργοδότη. Αυτές οι αποκλίσεις στη διάρκεια των σπουδών, ακόμη και μεταξύ κρατών που αναγνωρίζουν αμοιβαία τα αντίστοιχα διπλώματα, είναι εμφανής εάν λάβει κανείς υπόψη τη γενική προχώρηση στη διαδικασία της Μπολόνια που έχει ως στόχο τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού χώρου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έως το 2010. Οι διαφορές αυτές όσον αφορά το κόστος των σπουδών που αναλαμβάνει το κράτος μας ωθεί να προβληματιστούμε σχετικά με το βέλτιστο τρόπο χρησιμοποίησης των πόρων.
- Στο ίδιο πνεύμα οι διαφορές στο νομικό καθεστώς και τους όρους πρόσληψης και εργασίας των ερευνητών σε προδιδακτορικό ή μεταδιδακτορικό επίπεδο στην Ευρώπη δεν ευνοεί την καλύτερη δυνατή διάθεση των πόρων που τους χορηγούνται.
- Η Ευρώπη πάσχει επίσης από την έλλειψη ενός διαφανούς συστήματος για τον υπολογισμό των δαπανών έρευνας στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια. Η έλλειψη αυτή οφείλεται στις διαφορές, τη στεγανότητα και την πολυπλοκότητα των λογιστικών συστημάτων που χρησιμοποιούνται. Το γεγονός αυτό οδήγησε μια ομάδα υψηλού επιπέδου της Επιτροπής για την έρευνα (EURAB, European Research Advisory Board) να προτείνει την ανάπτυξη ενός απλού και διαφανούς λογιστικού συστήματος έτσι ώστε να υπολογίζεται το πραγματικό κόστος της έρευνας και να επιτραπεί η διεξαγωγή συγκρίσεων.

Ερωτήσεις προς συζήτηση:

- Πώς μπορεί να συνδυαστεί η διαφύλαξη της δημοκρατικής πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με τη μείωση του ποσοστού αποτυχίας και εγκατάλειψης των σπουδών;
- Πώς μπορεί να βελτιωθεί η αντιστοιχία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης των πανεπιστημιακών προσόντων στην αγορά εργασίας με τη διαμόρφωση καταλληλότερου προσανατολισμού;
- Είναι δυνατόν να εξισωθεί η διάρκεια σπουδών για τους ίδιους κλάδους σπουδών;

– Πώς μπορούμε να ενισχύσουμε τη διαφάνεια των ερευνητικών δαπανών των πανεπιστημίων;

5.1.3. Αποτελεσματικότερη εφαρμογή των αποτελεσμάτων επιστημονικών ερευνών

Εκμετάλλευση της έρευνας και ανεπαρκής δημιουργία παράγωγων εταιρειών (spin-offs)

Καθώς τα πανεπιστήμια αποτελούν μια από τις κύριες πηγές νέων γνώσεων, διαδραματίζουν έναν αυξανόμενο ρόλο στη διαδικασία της τεχνολογικής καινοτομίας. Δεν επιτελούν όμως τη λειτουργία αυτή στην Ευρώπη, στο βαθμό που θα μπορούσαν και πρέπει να το πράξουν. Από τα μέσα της δεκαετίας του '90, ο αριθμός των νέων τεχνολογικών επιχειρήσεων («spin-off»), που δημιούργησαν τα πανεπιστήμια, συνέχισε να αυξάνεται στην Ευρώπη, ιδιαίτερα γύρω από ορισμένες από τις επιχειρήσεις αυτές. Η μέση πυκνότητά τους ωστόσο παραμένει σημαντικά κατώτερη από τις επιχειρήσεις που βρίσκονται γύρω από τις αμερικανικές πανεπιστημιούπολεις. Λιγότερες επιχειρήσεις δημιουργούνται όντως στην Ευρώπη από ερευνητές ή σε συνεργασία με ερευνητές. Οι επιχειρήσεις αυτές τείνουν εξάλλου να αναπτύσσονται με μικρότερη ταχύτητα και να διαρκούν λιγότερο χρόνο.

Ένα σημαντικό εμπόδιο για την καλύτερη εκμετάλλευση των ερευνητικών πανεπιστημιακών αποτελεσμάτων είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται στην Ευρώπη τα θέματα των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Στις ΗΠΑ ο νόμος «Bayh-Dole» χορηγεί στους οργανισμούς που διεξάγουν ερευνητικές εργασίες με τη βοήθεια ομοσπονδιακών κονδυλίων, ιδιαίτερα στα πανεπιστήμια, τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας των αποτελεσμάτων τους με την πρόθεση να ενθαρρυνθεί η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων των ακαδημαϊκών ερευνών. Τα τελευταία έτη, στην Ευρώπη, αρκετά νομοθετικά συστήματα εξελίχθηκαν κατά τρόπο που προσεγγίζουν το νόμο «Bayh-Dole» και τα κράτη μέλη που ακόμη δεν έχουν υιοθετήσει παρόμοιες μεθόδους πρόκειται να το πράξουν. Οι πραγματικές επιπτώσεις των μέτρων αυτών δεν μπορούν ακόμα να εκτιμηθούν. Ωστόσο, οι ισχύουσες διαφορές μεταξύ των κειμένων διατάξεων σε ορισμένα κράτη μέλη καθώς και ο σχετικός χαρακτήρας της εθνικής νομοθεσίας έχουν ως αποτέλεσμα στην Ευρώπη να περιπλέκεται και να περιορίζεται η μεταφορά των τεχνολογιών και οι διεθνικές συνεργασίες. Σε γενικές γραμμές παρότι το κοινοτικό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ανοίγει προοπτικές αξιοποίησης σε ευρωπαϊκή κλίμακα, μέχρι στιγμής βρίσκεται ακόμα υπό συζήτηση.

Επιπλέον τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια δεν διαθέτουν επαρκώς αναπτυγμένες δομές διαχείρισης των ερευνητικών αποτελεσμάτων. Έχουν αναπτυχθεί λιγότερο από ό,τι, παραδείγματος χάριν, οι αντίστοιχες δομές των κρατικών ερευνητικών υπηρεσιών. Ένας άλλος παράγοντας που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι η έλλειψη επικοινωνίας πολλών στελεχών του πανεπιστημιακού προσωπικού με την οικονομική πραγματικότητα της έρευνας και ιδιαίτερα τις πτυχές διαχείρισης και τα θέματα των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ιδέα της αξιοποίησης των ερευνητικών αποτελεσμάτων αντιμετωπίζεται εξάλλου με επιφύλαξη από πολλούς ερευνητές και πανεπιστημιακούς ιθύνοντες λόγω της δυσκολίας να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ, αφενός, της ανάγκης οικονομικής αξιοποίησης και, αφετέρου, της ανάγκης να διαφυλαχθεί η ελεύθερη πρόσβαση στις γνώσεις καθώς και η αυτονομία των πανεπιστημίων για την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος.

Ερωτήσεις προς συζήτηση:

- Πώς μπορεί να διευκολυνθεί η δημιουργία από τα πανεπιστήμια και τους ερευνητές επιχειρήσεων με αποστολή να εκμεταλλεύονται τα αποτελέσματα των ερευνών που διεξάγουν και να επωφελούνται περισσότερο από τα αποτελέσματα της εκμετάλλευσης αυτής;
- Πώς μπορούν να ενθαρρυνθούν τα πανεπιστήμια και οι ερευνητές να εντοπίζουν, να διαχειρίζονται και να αξιοποιούν το εμπορικό δυναμικό των ερευνών τους;
- Ποια εμπόδια δυσχεραίνουν τη στιγμή αυτή την αξιοποίηση αυτή, ιδιαίτερα σε νομοθετικό επίπεδο καθώς και σε επίπεδο των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας; Πώς μπορούν να επιλυθούν τα εμπόδια αυτά, ιδιαίτερα στις χώρες όπου τα πανεπιστήμια χρηματοδοτούνται αποκλειστικά από το δημόσιο ταμείο;

5.2. Εδραίωση της αριστείας των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων

5.2.1. Δημιουργία των όρων αριστείας

Για να μπορέσει η Ευρώπη να διαθέτει και να αναπτύξει την ουσιαστική των πανεπιστημίων της, πρέπει να εκπληρωθούν μια σειρά από όρους. Ορισμένοι ήδη υφίστανται σε κάποια κράτη μέλη και ο κατάλογος δεν σημαίνει ότι τους έχει εξαντλήσει όλους. Μπορεί να αποτελέσει όμως σημείο αναφοράς για τη διεξαγωγή της συζήτησης. Όπως και σε άλλους τομείς που αναφέρονται στην παρούσα ανακοίνωση, αυτά τα θέματα πρέπει να αντιμετωπιστούν εντός των ίδιων των δομών των πανεπιστημίων, καθώς και του θεσμικού πλαισίου μέσα στο οποίο λειτουργούν τα πανεπιστήμια. Παρόλα αυτά, εάν αυτό δεν γίνει κατά τρόπο συνεκτικό σε όλη την Ευρώπη οι προσπάθειες δεν θα αποδώσουν τους επιθυμητούς καρπούς. Σκοπός μας πρέπει να είναι όλα τα πανεπιστήμια να αποδώσουν το μέγιστο του δυναμικού τους και όχι ορισμένα από αυτά να παραμείνουν ουραγοί. Η επιφανειακή εφαρμογή των θεμάτων αυτών θα μειώσει την αξία του πανεπιστημιακού κόσμου γενικότερα στην Ευρώπη. Μια συγκλίνουσα διαδικασία παρέχει, όπως συνέβη και με τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν τη Διακήρυξη της Μπολόνια, το πλαίσιο στήριξης εντός του οποίου τα κράτη μέλη θα μπορέσουν να επιτύχουν τις αλλαγές αυτές.

Ανάγκη μακροπρόθεσμου προγραμματισμού και χρηματοδότησης

Ο πρώτος απαιτούμενος όρος που πρέπει να εκπληρωθεί για την ανάπτυξη και τη στήριξη της αριστείας είναι η ύπαρξη ενός πλαισίου που θα καταστήσει δυνατό το μακροπρόθεσμο προγραμματισμό. Η αριστεία δεν επιτυγχάνεται από τη μια μέρα στην άλλη. Για να οικοδομηθεί ένα κλίμα αριστείας σε οποιοδήποτε κλάδο σπουδών (ή υποκλάδο) απαιτούνται χρόνια και αυτό εξαρτάται από την κριτική στάση που τηρούν οι εργαζόμενοι μεταξύ τους, κάτι που μετράται όχι σε εθνικό επίπεδο, αλλά σε ευρωπαϊκό αν όχι σε παγκόσμιο. Η συσσώρευση του πνευματικού κεφαλαίου που αποτελούν οι αποτελεσματικές και παγκόσμιας κλάσης ομάδες ερευνητών, που συνδυάζουν όραμα και επιμονή και επανδρώνονται από άτομα που αλληλοσυμπληρώνονται με τον καλύτερο τρόπο, απαιτεί μακροχρόνιες προσπάθειες και την αναζήτηση ανθρώπινου δυναμικού σε παγκόσμια κλίμακα.

Παρόλα αυτά οι κυβερνήσεις, που αποτελούν τους κύριους εργοδότες των πανεπιστημίων, καταρτίζουν υπολογισμούς σε ετήσια βάση, και δυσκολεύονται να πραγματοποιήσουν προγραμματισμούς σε βάθος χρόνου. Παρότι μια σειρά από κράτη μέλη έχουν προχωρήσει στη σύναψη πολυετών συμβάσεων με τα πανεπιστήμια, η σχετική χρονική περίοδος σπάνια υπερβαίνει τα 4 έτη. Παράλληλα, στο τέλος της τετραετούς περιόδου μπορεί να έχουν μεσολαβήσει εκλογές, να έχει αλλάξει η πολιτική της κυβέρνησης, οι προηγούμενοι στόχοι να έχουν τροποποιηθεί, να έχουν χάσει τη σημασία τους ή, σε ακραίες περιπτώσεις, να έχουν εγκαταλειφθεί.

Τα κράτη μέλη χρειάζονται συνεπώς τη συναίνεση του πολιτικού κόσμου και της κοινωνίας σχετικά με τη συμβολή που πρέπει να έχουν η έρευνα και τα πανεπιστήμια στην αριστεία καθώς και την ανάγκη να ενεργοποιηθεί η συναίνεση αυτή. Με τη συναίνεση αυτή θα κατοχυρώνεται ο ερευνητικός τομέας από τους κινδύνους τροποποίησης του χρηματοδοτικού πλαισίου, στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό. Η περίοδος εντός της οποίας τα πανεπιστήμια πρέπει να μπορούν να προγραμματίζουν, να αναπτύσσουν τις στρατηγικές τους και να ασκούν την αυτονομία που προτείνεται στο τμήμα 5.1 ανωτέρω, πρέπει να ανέρχεται στα 6 ή ακόμα και στα 8 χρόνια, όπου αυτό είναι δυνατό.

Ανάγκη αποτελεσματικότερων δομών και πρακτικών διαχείρισης.

Ένας δεύτερος όρος είναι οι διοικητικές δομές των πανεπιστημίων να ανταποκρίνονται τόσο στις ποικίλες ανάγκες των ιδρυμάτων όσο και στις προσδοκίες της κοινωνίας, που αποτελεί τη βασική τους πηγή χρηματοδότησης. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να διαθέτουν έναν αποτελεσματικό μηχανισμό λήψης αποφάσεων, μια ανεπτυγμένη διοικητική και οικονομική ικανότητα διαχείρισης, καθώς και τη δυνατότητα να προσαρμόζουν τις αμοιβές στην αποδοτικότητα. Επίσης, στο σύστημα θα πρέπει να καθορίζεται σαφώς με ποιον τρόπο ο καθένας είναι υπόλογος στον ανώτερό του. Η διοίκηση ενός σύγχρονου πανεπιστημίου είναι ένα πολύπλοκο θέμα στο οποίο θα πρέπει να μπορούν να συμβάλλουν επαγγελματίες εκτός του αμιγώς ακαδημαϊκού χώρου με την προϋπόθεση ότι η εμπιστοσύνη στην διαχείριση του πανεπιστημίου παραμένει ακλόνητη. Θα πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η ελευθερία χρηματοδότησης θα αλλάξει τη χρηματοδοτική κουλτούρα στα πανεπιστήμια αλλά δεν θα αυξήσει μόνη της την ποιότητα της διαχείρισης αυτής.

Ανάγκη ανάπτυξης διακλαδικών ικανοτήτων

Ένας τρίτος όρος που απαιτείται για την αριστεία είναι τα πανεπιστήμια να μπορούν και να παροτρύνονται να αναπτύξουν περισσότερες εργασίες που να συνδυάζουν διάφορους κλάδους. Όπως τονίστηκε παραπάνω (τμήμα 3.3), η προηγμένη έρευνα όλο και περισσότερο υπερβαίνει τα στενά όρια ενός και μόνου κλάδου, εν μέρει επειδή τα προβλήματα μπορεί να είναι περισσότερο περίπλοκα, αλλά και επειδή η αντίληψη που έχουμε για τα προβλήματα μπορεί να έχει προοδεύσει και τώρα να αντιλαμβανόμαστε καλύτερα τις διάφορες ειδικεύσεις που χρειάζονται για να εξεταστούν οι διάφορες πτυχές του ίδιου προβλήματος.

Η οργάνωση των εργασιών σε διακλαδική βάση απαιτεί ευελιξία στην οργάνωσή των πανεπιστημίων, έτσι ώστε οι συμμετέχοντες σε διάφορα τμήματα να μπορούν να συμμερίζονται τις γνώσεις τους και να συνεργάζονται και μέσω της χρήσης των ΤΕΠ. Το γεγονός αυτό απαιτεί ευελιξία και στον τρόπο με τον οποίο αξιολογούνται και αμείβονται οι διάφορες θέσεις, έτσι ώστε να μην αποθαρρύνονται οι διακλαδικές εργασίες επειδή βρίσκονται εκτός των ορίων των τμημάτων. Τέλος, απαιτείται τα

ίδια τα τμήματα στα πανεπιστήμια να αποδέχονται «διασυνοριακές» εργασίες για να συμβάλλουν στους ευρύτερους στόχους μιας σχολής.

Ερωτήσεις προς συζήτηση:

- Πώς μπορεί να ενισχυθεί η συναίνεση σχετικά με την ανάγκη να προαχθεί η αριστεία στα πανεπιστήμια υπό όρους που να επιτρέπουν το συνδυασμό της αυτονομίας και της αποτελεσματικής διαχείρισης;
- Πώς μπορούν να ενθαρρυνθούν τα πανεπιστήμια για να βελτιώσουν τη διαχείριση τους στο αποτελεσματικότερο δυνατό σημείο λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις ανάγκες τους αλλά και τις θεμιτές προσδοκίες της κοινωνίας από αυτά;
- Με ποια μέτρα είναι δυνατό να ενθαρρυνθεί η διατομεακή εργασία στα πανεπιστήμια και ποιος πρέπει να λάβει τα μέτρα αυτά;

5.2.2. Ανάπτυξη ευρωπαϊκών κέντρων και δικτύων αριστείας

Ο συνδυασμός της ανάγκης να προωθηθεί η αριστεία, των αποτελεσμάτων από την αβεβαιότητα των πόρων και των ανταγωνιστικών πιέσεων υποχρεώνει τα πανεπιστήμια και τα κράτη μέλη να κάνουν επιλογές. Πρέπει να προσδιοριστούν οι τομείς στους οποίους τα διάφορα πανεπιστήμια πέτυχαν ή μπορούν σε λογικό βαθμό να επιτύχουν την αριστεία, που κρίνεται απαραίτητη σε ευρωπαϊκό ή παγκόσμιο επίπεδο, και να επικεντρώσουν κονδύλια στήριξης στην ακαδημαϊκή έρευνα. Μια τέτοια πολιτική δύναται να διασφαλίσει την κατάλληλη ποιότητα στους διάφορους τομείς σε εθνικό επίπεδο. Παράλληλα μπορεί να εξασφαλίσει, την αριστεία σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεδομένου ότι κανένα κράτος μέλος δεν είναι σε θέση να επιτύχει την αριστεία σε όλους τους τομείς.

Η επιλογή των τομέων στους οποίους θα δοθεί προτεραιότητα πρέπει να βασίζεται σε μια αξιολόγηση που θα γίνει εντός του κάθε πανεπιστημιακού συστήματος. Για να είναι αντικειμενική η επιλογή αυτή και να αντικατοπτρίζει την αντίληψη της επιστημονικής και της ακαδημαϊκής κοινότητας σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, πρέπει να επιτελεσθεί από ομάδες που να συμπεριλαμβάνουν στελέχη εκτός του υπό εξέταση εθνικού συστήματος. Η ακαδημαϊκή αριστεία που πρόκειται να αξιολογηθεί θα μπορούσε εξάλλου να περιλαμβάνει την αριστεία και άλλων πανεπιστημίων στα οποία τα εξεταζόμενα ιδρύματα συνδέονται στο πλαίσιο διακρατικών συνεργασιών. Η επιλογή των τομέων και των ιδρυμάτων πρέπει να επανεξετάζεται σε τακτά χρονικά διαστήματα έτσι ώστε να διατηρείται η αριστεία και για να δίνεται η δυνατότητα σε νέες ομάδες ερευνητών να αποδεικνύουν το δυναμικό αριστείας τους.

Η συγκέντρωση των ερευνητικών κονδυλίων σε μικρότερο αριθμό τομέων και ιδρυμάτων αναμένεται να οδηγήσει στην αυξημένη εξειδίκευση των πανεπιστημίων, στο πνεύμα της εξέλιξης που παρατηρούμε τη στιγμή αυτή προς τη δημιουργία ενός περισσότερο διαφοροποιημένου ευρωπαϊκού πανεπιστημιακού χώρου. Στο χώρο αυτό τα πανεπιστήμια τείνουν να εξειδικευτούν στις πτυχές που βρίσκονται στο επίκεντρο των ικανοτήτων τους όσον αφορά την έρευνα ή/και τη διδασκαλία. Παρότι η σύνδεση έρευνας και διδασκαλίας συνεχίζει να αποτελεί την ιδιαιτερότητα του πανεπιστημίου ως οργανισμού και η κατάρτιση μέσω της έρευνας πρέπει να παραμείνει βασική πτυχή της δραστηριότητάς του, η σχέση αυτή δεν είναι πάντοτε η ίδια σε όλα τα ιδρύματα, τα προγράμματα και τα επίπεδα.

Η στήριξη της αριστείας και της διάδοσής της, ιδιαίτερα της ακαδημαϊκής, αποτελεί κύρια αρχή του έκτου κοινοτικού προγράμματος-πλαισίου για την έρευνα. Μέσω των «δικτύων αριστείας» του τελευταίου η Ένωση προσπαθεί να προάγει το σχηματισμό «εικονικών» ικανοτήτων αριστείας που να διαθέτουν την απαραίτητη κρίσιμη μάζα και, όπου αυτό είναι δυνατό, να είναι πολυκλαδικές.

Ερωτήσεις προς συζήτηση:

– Πώς μπορούν να παροτρυνθούν όσοι φορείς παρέχουν χρηματοδοτική στήριξη στα πανεπιστήμια να επικεντρώσουν τις προσπάθειες τους στην αριστεία, ιδιαίτερα στον τομέα της έρευνας, κατά τρόπο που να επιτευχθεί μια ευρωπαϊκή κρίσιμη μάζα και τα πανεπιστήμια να παραμείνουν ανταγωνιστικά σε παγκόσμιο επίπεδο;– Πώς μπορεί να διασφαλισθεί η διάδοση της αριστείας αυτής και να επιτευχθεί η διαχείριση του αντικτύπου που θα έχουν τα μέτρα για την προαγωγή της αριστείας στο σύνολο των ιδρυμάτων;– Πώς μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση να συμβάλει περισσότερο και καλύτερα στη σύσταση και τη διατήρηση της ακαδημαϊκής αριστείας στην Ευρώπη;

5.2.3. Αριστεία του ανθρώπινου δυναμικού

Για να διατηρήσει τη θέση της και να ενισχύσει το ρόλο της στη διεθνή σκηνή, η Ένωση χρειάζεται ένα απόθεμα ερευνητών / διδασκόντων, μηχανικών και τεχνικών υψηλού επιπέδου. Ο κύριος δεσμός της κατάρτισης τους είναι το πανεπιστήμιο. Σε ποσοτικό επίπεδο, η Ένωση παραδόξως παράγει περισσότερους πτυχιούχους τεχνικού και θετικού χαρακτήρα από ό,τι οι ΗΠΑ, τη στιγμή που διαθέτει λιγότερους ερευνητές σε σχέση με τις άλλες μεγάλες τεχνολογικές δυνάμεις. Η εμφανής αυτή αντίθεση εξηγείται από το μειωμένο αριθμό θέσεων ερευνητών που προσφέρονται στους πτυχιούχους των θετικών επιστημών στην Ευρώπη, ιδιαίτερα όσον αφορά τον ιδιωτικό τομέα: το 50% μόνο των ευρωπαϊών ερευνητών εργάζονται σε επιχειρήσεις σε σχέση με το 83% των αμερικανών ερευνητών και το 66% των ερευνητών στην Ιαπωνία.

Η ευρωπαϊκή κατάσταση κινδυνεύει να επιδεινωθεί τα προσεχή έτη. Η έλλειψη προοπτικών σταδιοδρομίας θα απομακρύνει τους νέους από τις σπουδές τεχνικού και θετικού χαρακτήρα τη στιγμή που οι πτυχιούχοι των σπουδών θετικού χαρακτήρα προσανατολίζονται προς άλλες πιο επικερδείς σταδιοδρομίες. Επιπλέον, σχεδόν το ένα τρίτο των ευρωπαϊών ερευνητών τη στιγμή αυτή θα συνταξιοδοτηθεί στα επόμενα 10 χρόνια. Δεδομένου ότι η κατάσταση είναι παρόμοια με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ο ανταγωνισμός μεταξύ των πανεπιστημίων σε παγκόσμιο επίπεδο πρόκειται να ενταθεί ακόμη περισσότερο.

Ένα από τα μέσα για να προληφθεί η εξέλιξη αυτή είναι να αυξηθεί ο αριθμός των γυναικών που πραγματοποιούν σπουδές θετικού και τεχνικού χαρακτήρα και στις οποίες υποεκπροσωπούνται, ιδιαίτερα στα υψηλά επίπεδα θέσεων ευθύνης. Κατά μέσον όρο, στις χώρες της Ένωσης, συναντάμε πράγματι δύο έως τέσσερις φορές περισσότερους άνδρες πτυχιούχους από ό,τι γυναίκες στις σπουδές θετικού χαρακτήρα. Και οι γυναίκες εκπροσωπούν μόνο το ένα τρίτο με ένα τέταρτο του

ερευνητικού προσωπικού στα ευρωπαϊκά εργαστήρια. Διεξάγονται δράσεις στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας «Γυναίκες και Επιστήμη»²⁸ για να ενθαρρυνθεί η συμμετοχή των γυναικών στις ευρωπαϊκές ερευνητικές προσπάθειες εντοπίζοντας τα εμπόδια που μειώνουν την παρουσία τους και διαδίδοντας τα πιο αποτελεσματικά μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη μέλη για να αυξηθεί η συμμετοχή των γυναικών.

Ένα άλλο μέσο είναι ο εμπλουτισμός του αποθέματος των πόρων μέσω της ενίσχυσης όχι μόνο της ενδοευρωπαϊκής ακαδημαϊκής κινητικότητας αλλά και της κινητικότητας μεταξύ των βιομηχανιών και των πανεπιστημίων. Στο πλαίσιο αυτό η εικονική κινητικότητα που βασίζεται στη χρήση των ΤΠΕ μπορεί να επιτελέσει ένα σημαντικό ρόλο.

Παρά την ελαφρώς θετική αύξηση που παρατηρήθηκε προς την αντίθετη κατεύθυνση καθώς αναλήφθηκαν πρωτοβουλίες στο επίπεδο αυτό από πολλά κράτη μέλη, τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια συνεχίζουν βασικά να προσλαμβάνουν άτομα από τις χώρες ή τις περιοχές στις οποίες εδρεύουν, εάν όχι από το εσωτερικό των ίδιων των ιδρυμάτων. Επίσης η αξιολόγηση των ερευνητών πραγματοποιείται με κριτήρια που δεν αξιοποιούν και δεν ενθαρρύνουν την εργασία και σε άλλα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια.

Στο πλαίσιο αυτό τίθεται το βασικό θέμα της αναγνώρισης των σπουδών και των προσόντων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η έλλειψη ενός μηχανισμού απλής και ταχείας αναγνώρισης για ακαδημαϊκούς ή επαγγελματικούς λόγους αποτελεί σήμερα ένα μείζον εμπόδιο για την κινητικότητα των ερευνητών, ένα εμπόδιο συνεπώς για τη μεγαλύτερη καλλιέργεια των ιδεών και των ερευνών μεταξύ των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων και της ακτινοβολίας των τελευταίων. Έχουν αναπτυχθεί ειδικά μέσα (όπως το ECTS (ευρωπαϊκό σύστημα μεταφοράς ακαδημαϊκών μονάδων), το συμπλήρωμα διπλώματος, τα εθνικά κέντρα πληροφόρησης, οι κοινοτικές οδηγίες) και σχεδόν όλα τα κράτη μέλη και οι υποψήφιες χώρες επένδυσαν στα συστήματα διασφάλισης της ποιότητας. Τα συστήματα αυτά συγκεντρώνονται εντός του δικτύου ENQA (ευρωπαϊκό δίκτυο για τη διασφάλιση της ποιότητας). Πρέπει λοιπόν να εξετασθεί επειγόντως εάν και πώς στο πλαίσιο αυτό μπορεί να καλυφθεί το υπάρχον κενό όσον αφορά την αναγνώριση (με βάση τη διαδικασία της Μπολόνια για την αύξηση της διαφάνειας και της συμβατότητας), κενό που ευθύνεται για τη μείωση της αποτελεσματικότητας στην αξιοποίηση από τα πανεπιστήμια του δυναμικού και των πόρων τους καθώς και του ευρύτερου ακροατηρίου τους.

Σε ποιοτικό επίπεδο, η αριστεία του ανθρώπινου δυναμικού εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους διαθέσιμους χρηματοδοτικούς πόρους, αλλά και από τους όρους εργασίας και τις προοπτικές σταδιοδρομίας. Γενικότερα, οι προοπτικές σταδιοδρομίας στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια χαρακτηρίζονται από την πολυπλοκότητα των σχετικών καθεστώτων και είναι περιορισμένες και αβέβαιες.

28

Έκθεση της ομάδας εργασίας ETAN «επιστημονικές πολιτικές στην Ευρωπαϊκή Ένωση: προώθηση της αριστείας μέσω της ενσωμάτωσης της διάστασης του φύλου», 1999 Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις γυναίκες και την επιστήμη της 3ης Φεβρουαρίου 2000 (EP284.656). Έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής «Γυναίκες και επιστήμη: η διάσταση του φύλου: μοχλός για την αναθεώρηση της επιστήμης» SEC (2001) 771 της 15ης Μαΐου 2001 ψήφισμα του Συμβουλίου σχετικά με την επιστήμη και την κοινωνία και τις γυναίκες στην επιστήμη της 26ης Ιουνίου 2001, ΕΕ C 199, σ.1 της 14.7.2001. Έκθεση της ομάδας του Ελσίνκι σχετικά με τις γυναίκες και την επιστήμη «εθνικές πολιτικές σχετικά με τις γυναίκες και την επιστήμη στην Ευρώπη» – Μάρτιος 2002

Στο πλαίσιο αυτό η Επιτροπή στηρίζει τη διαδικασία της Μπολόνια, καθώς και την επέκτασή της στις διδακτορικές σπουδές, και σημειώνει με ενδιαφέρον τους διάφορους πειραματισμούς που βρίσκονται σε εξέλιξη όσον αφορά τα διπλά διδακτορικά ή τα διδακτορικά με κοινή επίβλεψη. Υπογραμμίζει επίσης την ανάγκη να καταρτίζονται περισσότερο όσοι κάνουν διδακτορικό ενόψει των εργασιών διατομεακού χαρακτήρα.

Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια παρέχουν εξάλλου πολύ λιγότερες δυνατότητες όσον αφορά τις μεταδιδακτορικές σπουδές από ό,τι τα αντίστοιχα αμερικανικά πανεπιστήμια. Είναι λοιπόν ανάγκη να ενθαρρυνθεί η διεύρυνση των δυνατοτήτων που προσφέρονται στους κατόχους διδακτορικού πτυχίου πέρα από τις ερευνητικές σταδιοδρομίες.

Η Ένωση ανέλαβε πολυάριθμες πρωτοβουλίες για να ενθαρρύνει και να διευκολύνει την κινητικότητα των ερευνών στην Ευρώπη. Στο πλαίσιο του σχεδίου για τον ευρωπαϊκό χώρο έρευνας, προσδιόρισε μια στρατηγική υπέρ της κινητικότητας των ερευνητών που έθεσε σε εφαρμογή μέσω ενός φάσματος συγκεκριμένων μέτρων. Η Επιτροπή θα υποβάλει εξάλλου σύντομα ανακοίνωση σχετικά με το θέμα της σταδιοδρομίας στις σπουδές θετικού χαρακτήρα.

Ερωτήσεις προς συζήτηση:

– Με ποια μέτρα θα ενισχυθεί η ελκυστικότητα των σπουδών και της σταδιοδρομίας στις σπουδές θετικού και τεχνικού χαρακτήρα καθώς και η παρουσία των γυναικών στην έρευνα;– Ποια απάντηση μπορούμε να δώσουμε και από ποιον στην έλλειψη εργασιακών ευκαιριών για τους κατόχους διδακτορικού στην Ευρώπη; Πώς μπορεί να ενισχυθεί η ανεξαρτησία των ερευνητών κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους; Ποιες προσπάθειες πρέπει να καταβάλουν τα πανεπιστήμια σχετικά με τα θέματα αυτά λαμβάνοντας ιδίως υπόψη τις συνολικές ανάγκες της Ευρώπης;– Πώς μπορούμε να ενισχύσουμε τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια για να διαθέτουν πρόσβαση σε ένα απόθεμα δυναμικού (φοιτητές, διδάσκοντες και ερευνητές) ευρωπαϊκής διάστασης, μέσω της εξάλειψης των εμποδίων της κινητικότητας;

5.3. Μεγαλύτερο άνοιγμα των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων προς το εξωτερικό

5.3.1. Μεγαλύτερο διεθνές άνοιγμα

Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια λειτουργούν σε ένα όλο και περισσότερο «παγκοσμιοποιημένο» πλαίσιο και βρίσκονται σε ανταγωνισμό με πανεπιστήμια σε άλλες ηπείρους, ιδίως τα αμερικανικά, για να προσελκύσουν και να διατηρήσουν τα καλύτερα ταλέντα όλου του κόσμου. Αν και τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια φιλοξενούν μόλις ελάχιστα λιγότερους ξένους φοιτητές από ό,τι τα αμερικανικά πανεπιστήμια, προσελκύουν αναλογικά λιγότερους φοιτητές υψηλού επιπέδου και μικρή μερίδα ερευνητών.

Συνολικά, το περιβάλλον που παρέχεται από τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια είναι όντως λιγότερο ελκυστικό. Όσον αφορά τους οικονομικούς, υλικούς και εργασιακούς όρους, διότι η εκμετάλλευση των ερευνητικών αποτελεσμάτων αποφέρει λιγότερα οφέλη καθώς και οι προοπτικές εξέλιξης της σταδιοδρομίας είναι

περιορισμένες²⁹. Επίσης για να τους χορηγηθούν βίζα και χαρτιά διαμονής, οι φοιτητές και οι διδάσκοντες καθώς και οι ξένοι ερευνητές, είτε προέρχονται από την Ένωση είτε από άλλες χώρες του κόσμου, βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα ρυθμιστικό πλαίσιο που δεν έχει προσαρμοστεί ή δεν είναι σωστά εναρμονισμένο. Πολλά κράτη μέλη έλαβαν πρόσφατα μέτρα για να ενισχύσουν την ελκυστικότητα των πανεπιστημίων, των εργαστηρίων και των επιχειρήσεων τους απέναντι στους ερευνητές και τους φοιτητές υψηλού επιπέδου καθώς και τους ειδικευμένους εργαζόμενους από τρίτες χώρες, π.χ. με τη χορήγηση «επιστημονικής βίζας».

Στο ίδιο πνεύμα, η Επιτροπή υπέβαλε πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με τους όρους εισόδου και διαμονής των φοιτητών τρίτων χωρών. Το 2003 προβλέπεται η ανάληψη παράλληλης πρωτοβουλίας για τους ερευνητές των χωρών αυτών. Η Ένωση θα παρέχει επίσης την αμέριστη στήριξή της για την αύξηση της ελκυστικότητας των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων με την ανάληψη δράσεων στήριξης της κινητικότητας στο πλαίσιο του έκτου προγράμματος-πλαισίου. Έτσι θα φιλοξενηθούν πάνω από 400 ερευνητές και φοιτητές που πραγματοποιούν διδακτορικό από τρίτες χώρες σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια μεταξύ του 2003 και του 2006, καθώς και στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας «Erasmus World».

Ερωτήσεις προς συζήτηση:

- Πώς μπορούν τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια να ελκύσουν περισσότερους κορυφαίους φοιτητές και ερευνητές σε όλο τον κόσμο;
- Απέναντι στην αυξανόμενη διεθνοποίηση της διδασκαλίας και της έρευνας, καθώς και την πιστοποίηση για επαγγελματικούς λόγους, ποιες προσαρμογές των δομών, των προγραμμάτων σπουδών και των μεθόδων διαχείρισης θα μπορούσαν πρέπει να γίνουν έτσι ώστε τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια να παραμείνουν ή να γίνουν ανταγωνιστικά;

5.3.2. Τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη

Τα πανεπιστήμια είναι παρόντα σε όλες τις περιοχές της Ένωσης. Οι δραστηριότητές τους εκπέμπουν μια σημαντική τοπική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ακτινοβολία. Έτσι τα πανεπιστήμια αποτελούν εργαλείο τόσο ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο όσο και ενίσχυσης της ευρωπαϊκής συνοχής. Η ανάπτυξη των τεχνολόγων και των τεχνολογικών πάρκων, ο πολλαπλασιασμός των δομών περιφερειακής συνεργασίας μεταξύ βιομηχανίας και πανεπιστημίων, η αυξημένη κατάρτιση πανεπιστημιακών στρατηγικών περιφερειακής ανάπτυξης, η δικτύωση των πανεπιστημίων σε περιφερειακό επίπεδο, αποτελούν παραδείγματα της διάστασης αυτής όσον αφορά την πανεπιστημιακή δραστηριότητα.

Η περιφερειακή διάσταση της δραστηριότητας των πανεπιστημίων θα πρέπει συνεπώς να ενισχυθεί, έχοντας παράλληλα υπόψη τον ουσιαστικό ρόλο τους στην πραγμάτωση της Ευρώπης της γνώσης, ιδιαίτερα ενόψει της διεύρυνσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση υποστηρίζει τις εξελίξεις αυτές, κυρίως μέσω των διαρθρωτικών ταμείων και του έκτου προγράμματος-πλαισίου.

Εξάλλου, ο ρόλος που διαδραματίζουν τα πανεπιστήμια ως πηγή εμπειρογνωμοσύνης και καταλύτης πολλαπλών εταιρικών σχέσεων μεταξύ των

²⁹

Δείτε επίσης την παράγραφο 5.1.3 σχετικά με τη διαχείριση της πνευματικής ιδιοκτησίας.

οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων στο επίκεντρο διάφορων κέντρων έχει ιδιαίτερη σημασία σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Η αυξημένη συμμετοχή των πανεπιστημίων σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο δεν θα πρέπει όμως να αποβεί εις βάρος του διεθνούς ανοίγματός τους και της συνεχούς βελτίωσης της αριστείας τους όσον αφορά την έρευνα και την εκπαίδευση. Οι τελευταίες παραμένουν σημαντικές και θα επιτρέψουν στα πανεπιστήμια να συμβάλουν πολύ πιο αποτελεσματικά στην ανάπτυξη του τοπικού και περιφερειακού περιβάλλοντός.

Ερωτήματα προς συζήτηση:

– Σε ποιους τομείς και με ποιο τρόπο τα πανεπιστήμια θα μπορέσουν να ενισχύσουν τη συμβολή τους στην τοπική και την περιφερειακή ανάπτυξη;– Πώς μπορεί να ενισχυθεί η ανάπτυξη των πόλων γνώσης σε συνδυασμό με τους διάφορους παράγοντες παραγωγής και μεταφοράς γνώσης σε τοπικό επίπεδο;– Πώς μπορεί να ληφθεί περισσότερο υπόψη η περιφερειακή διάσταση στα ευρωπαϊκά σχέδια και προγράμματα έρευνας, εκπαίδευσης και κατάρτισης;

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα ανακοίνωση θίγει διάφορα θέματα που απεικονίζουν τις βαθιές αλλαγές στον ευρωπαϊκό πανεπιστημιακό κόσμο. Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, καθώς παρέμειναν για μεγάλο χρονικό διάστημα σχετικά απομονωμένα τόσο από την κοινωνία όσο και σε διεθνές επίπεδο χάρη στην εξασφαλισμένη χρηματοδότησή τους και το προστατευμένο καθεστώς τους για λόγους διαφύλαξης της αυτονομίας τους, διέβησαν το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα χωρίς να αμφισβητηθεί ουσιαστικά ο ρόλος τους ή η φύση της συμβολής τους στην κοινωνία.

Οι μετατροπές που υφίστανται σήμερα, οι οποίες έγιναν πιο έντονες εδώ και δέκα χρόνια εγείρουν το εξής καίριο ερώτημα: τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια υπό τη σημερινή μορφή και οργάνωσή τους μπορούν να ελπίζουν ότι θα διατηρήσουν στο μέλλον τη θέση τους στην κοινωνία και στον κόσμο;

Για να μπορέσει η οικονομία και η κοινωνία της γνώσης να καταστεί ανταγωνιστική και δυναμική, όπως φιλοδοξεί να είναι η Ευρώπη, πρέπει οπωσδήποτε να διαθέτει ένα πανεπιστημιακό σύστημα πρώτης κατηγορίας με πανεπιστήμια που να θεωρούνται διεθνώς ως τα καλύτερα στα διάφορα πεδία και τομείς δραστηριοτήτων.

Τα ερωτήματα που θέτει το παρόν έγγραφο έχουν στόχο να βοηθήσουν και να προσδιορίσουν τις δράσεις που πρέπει να αναληφθούν για να εξοπλισθούν κατάλληλα τα πανεπιστήμια προς την κατεύθυνση αυτή στη διευρυμένη ΕΕ.

Όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη, -είτε πρόκειται για ιδρύματα, αρχές, άτομα ή ενώσεις εκπροσώπησης- καλούνται να υποβάλουν τις απόψεις τους σχετικά με το θέμα αυτό, τις εμπειρίες τους καθώς και τις «ορθές πρακτικές» που εφαρμόζουν.

7. ΠΩΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΣΥΜΒΑΛΕΙ ΚΑΠΟΙΟΣ;

Η Επιτροπή προτίθεται να επανεξετάσει τις εισηγήσεις που θα λάβει μέχρι τα τέλη Μαΐου 2003.

Οι εισηγήσεις αυτές μπορούν να υποβληθούν στις παρακάτω διευθύνσεις ηλεκτρονικού ταχυδρομείου:

eac-consult-univ@cec.eu.int

rtd-consult-univ@cec.eu.int

Μπορούν επίσης να αποσταλούν ταχυδρομικώς στην εξής διεύθυνση:

European Commission
EAC A1 (Consult-Univ)
(B7-9/58)
B-1049 BRUXELLES